

De Gentse katoennijverheid op de internationale katoenenmarkt in de 19^e eeuw

AUTEUR: Koen Paeye
CARTOGRAFIE: Kurt Waegeman

Deel I: Inleiding

Historische context

Katoen was al vroeg een mondiaal goed. In de klassieke oudheid was Indisch katoen al bekend. Een echte doorbraak in Europa kwam er pas vanaf de 17^e eeuw. Doordat het zo goedkoop was, van hoge kwaliteit en in allerlei variaties beschikbaar, werd de vraag naar katoen steeds groter. De vraag steeg zelfs in die mate dat de Engelse wolwevers klaagden en steeds zwaarder wordende invoerheffingen moesten betalen. Vlas en wol werden er tot diep in de 18^e eeuw zwaar bevoordeeld ten koste van katoen, maar vanaf dan konden deze producten niet meer aan de vraag voldoen.¹

Toen in de tweede helft van de 18^e eeuw in Groot-Brittannië de Industriële Revolutie op gang kwam, was dit het snelst merkbaar in de textielnijverheid. Lancashire werd al snel het wereldcentrum voor de textielindustrie en geleidelijk nam Engeland de hoofdrol over die Indië eeuwenlang had gespeeld in katoenverwerking.² Vanaf 1790 was Engeland de grootste katoenproducent en transformeerde Indië van een exporteur naar een importeur van katoen.³ Door de Industriële Revolutie groeide de katoenhandel tot nog nooit eerder geziene omvang. In 1813 bestond de helft van de export van Engeland uit katoen of om Farnie te citeren: “So large were the volumes handled that cotton came to serve as a barometer of world trade”.⁴ Engeland werd de grootmacht in de katoennijverheid en de machines van Kay, Arkwright, Crompton, etc. veranderden het uitzicht van de textielindustrie voor altijd.⁵

Het Engelse succes bleef niet lang onopgemerkt en ook op het Europese vasteland waren er pogingen om de textielindustrie te mechaniseren. Gent speelde daarin een hoofdrol en werd de eerste continentale stad met een eigen katoennijverheid. Het werd het

Manchester van het vasteland genoemd. Tijdens de 19^e eeuw was de stad verantwoordelijk voor het grootste deel van de Belgische katoenproductie. Nergens anders in het land had de textielindustrie een zo grote impact als in Gent. Van 1840 tot 1910 was het verantwoordelijk voor ongeveer 50% van de tewerkstelling in de nationale katoenindustrie. De traditie wil dat de eerste spinmachine door de Gentse ondernemer Lieven Bauwens uit Engeland naar Gent werd gesmokkeld. Dit was het startsein voor de mechanisering en uitbouw van de Gentse katoensector. Tot dan beperkte de Gentse katoensector zich vooral tot het kleuren van reeds gefabriceerde stoffen. De katoennijverheid transformeerde Gent in een proletarische stad, met een grote groep loonarbeiders en een kleine groep rijken.⁶

De katoenspinnerijen en –weverijen waren in de 18^e eeuw onder Oostenrijks bewind kleine bedrijven. Ook waren er in deze manufacturen amper vernieuwingen in deze periode. De stimulans tot de ontwikkeling van de moderne katoenindustrie kwam dus niet uit de bovenvermelde sectoren, maar veeleer uit de katoendrukkerijen. Dit was niet enkel in de Zuide-

¹ K. Pomeranz, S. Topik, *The World That Trade Created: Society, Culture and the World Economy, 1400 - the Present*, New York, M.E. Sharpe, 1999, p. 226-227.

² D. Cliningsmith, J. Williamson, *Mughal Decline, Climate Change, and Britain's Industrial Ascent: An Integrated Perspective on India's 18th and 19th Century Deindustrialization*, NBER, 2005, <http://www.nber.org/papers/w11730>, p. 2.

³ D. Farnie, The Role of the Cotton Industry in the Economic Development of India, 1600-1990, In: D. Farnie en D. Jeremy, *The Fibre that changed the World: The Cotton Industry in International Perspective, 1600-1990s*, 2004, p. 399.

⁴ D. Farnie en D. Jeremy, The Role of Cotton as a World Power, 1780-1990, In: D. Farnie en D. Jeremy, *The Fibre that changed the World*, 2004, p. 4; P. Hudson, *The Industrial Revolution*, 1992, p. 183.

⁵ H. L. Beales, *The Industrial Revolution : 1750-1850*, 1858, pp. 48-56.

⁶ P. Scholliers, *Wages, Manufactures and Workers in the Nineteenth-Century Factory. The Voortman Cotton Mill in Ghent*, 1996, pp. 17-18.

de literatuur vonden, werden vergeleken met de gegevens van D. Degève.¹¹ In diverse tabellen uit 'la *commerce extérieure de la Belgique*' van Degève merken we enkele nuttige gegevens voor ons onderzoek¹², vooral de import- en exportgegevens van katoenwol, katoengaren en katoenstoffen. De wol diende als grondstof voor de spinnerijen, het garen voor de weverijen. De stoffen waren het eindproduct, al werden ze vooral in het begin van de eeuw soms nog bedrukt. Bij de katoenwol is ook de totaal kost erbij vermeld zodat we kunnen zien of een eventuele daling of stijging in de importhoeveelheid wordt weerspiegeld in een kostendaling of –stijging. Wanneer er snel een blik wordt geworpen op de grafieken ziet men de grillige structuur van vooral de katoenwolimportcurve. Katoenspinnerijen kochten katoen liefst aan in grote hoeveelheden wanneer de prijzen lager waren zodat ze in periodes van hoge prijzen minder zouden moeten inslaan.

Thematisch kunnen we dit artikel kaderen in het recente debat rond Commodity Chain Analysis. Een onmiddellijk gevolg hiervan is de invloed op de vraagstelling. Wat is het gewicht van marktkrachten tegenover politieke krachten? Hoe belangrijk zijn regionale, nationale en internationale instituties met betrekking tot de katoennijverheid? Hoe groot was de invloed van de heersende handelsbeelden?¹³

In dit onderzoek richten we ons vooral op de 19^e eeuw, de zogeheten 'lange 19^e eeuw', van de Franse Revolutie tot de Eerste Wereldoorlog. We starten met het begin van de Franse overheersing van de Zuidelijke Nederlanden, wanneer Lieven Bauwens de mechanische katoenindustrie in Gent introduceert. Dit moment wordt gezien als het begin van de 'moderne' katoenindustrie op het continent. Als eindpunt nemen we de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog, die de economie in vele plaatsen, en zeker in Gent, ernstig verstoortte. Deze data moeten veeleer gezien worden als schemerzones, periodes waarin er veel veran-

derde voor de Gentse katoennijverheid.

De geografische afbakening van ons onderzoek lijkt makkelijker dan het is. Gent is vanzelfsprekend het centrum van ons onderzoek, maar het doel is net om de interactie met de buitenwereld bloot te leggen. Er worden linken gelegd naar alle landen waarmee er op een of andere manier handel in katoen of katoenproducten gedreven werd. Zo denken we onder meer aan Frankrijk, Nederland, Engeland, Congo, de Verenigde Staten van Amerika, Chili, etc. We moeten ook vermelden dat met 'Gent' de stad en haar omgeving wordt bedoeld. Vaak vonden bepaalde nijverheidsactiviteiten en dan vooral het weven, nog lange tijd plaats op het omliggende platteland als huisarbeid.

Omdat dit artikel tot doel heeft een evolutie bloot te leggen en nieuwe inzichten te verwerven, is er geopteerd voor een chronologische hoofdstukindeling, geïnspireerd op de politieke context, die een belangrijke invloed uitgeoefend heeft op de handelscontacten van de Gentse katoennijverheid. Voor een uitgebreidere studie omtrent dit onderwerp is het mogelijk de gelijknamige masterpaper te lezen, waarvan dit artikel een synthese is.¹⁴

Commodity Chain Analysis

Zoals reeds vermeld past dit onderzoek gedeeltelijk in het ruimere Commodity Chain debat. "Commodity chain analysis" is een concept gelanceerd in de nasleep van de "World System Analysis" van E. Wallerstein. Hij definieert het concept aan de hand van twee zaken: "One, the items that are meant to be consumed directly are in fact the outcome of a long series of production processes we shall call a commodity chain, and that such commodity chains typically are geographically extensive and contain many kinds of production units within them with multiple modes of remunerating labor. Two, such transstate, geographically extensive, commodity chains are not a recent phenomenon, dating from say the 1970's or even 1945, but that they have been an integral part, and a major part, of the functioning of the capitalist world-economy since it came into existence in the long sixteenth century."¹⁵

Er zijn verschillende manieren om met deze analysevorm te werken. Sommigen opteren om een product te volgen van het begin tot het einde en zo de ganse ketting in beeld te brengen¹⁶; anderen kiezen dan eerder één of meerdere schakels van de ketting te bestuderen, zoals in deze paper wordt gedaan. We bestuderen de Gentse katoennijverheid, maar verliezen niet uit het oog dat deze industrie slechts onderdeel is van een groter geheel. Alles wat met de productie van een bepaald goed te maken had kan worden betrokken in dit concept – productie, handel, transport, arbeidsvoorwaarden, ... - maar essentieel is de aandacht voor politieke beslissingen. De staten komen dubbel in beeld: enerzijds reguleerden ze de productieactiviteiten binnen hun grenzen, maar ze waren zeker ook belangrijk voor wat er over de grenzen heen gebeurde.¹⁷

Het concept helpt ons te begrijpen hoe de consump-

tie van een bepaald goed de productie heeft veranderd, niet enkel op lokale schaal maar ook op globale schaal. Of commodity chains effectief bestaan is volgens Samper nog open voor debat. Sommigen menen van wel, anderen zien het als een zuiver analytisch werkmiddel. Historici behoren meestal tot de eerste groep, andere onderzoekers tot de tweede.¹⁸

De zeer brede focus van de commodity chain analysis is enerzijds de sterkte van het model; men slaagt erin om een ruim beeld te krijgen van het onderzoeks- onderwerp. Anderzijds is het tevens net de zwakte van het model. Omdat het precies nodig is om een langere periode te bestuderen, kan niet dezelfde diepgaandheid verwacht worden als in andere studies. Het overzicht is het belangrijkste, zoals Wallerstein het weet te stellen.¹⁹ Er is al veel klassiek onderzoek gedaan naar kortere periodes en gebeurtenissen, maar het globale plaatje ontbreekt vaak wat dit onderzoek net probeert te brengen. Deze holistischere benadering helpt ons de traditionele scheiding tussen interne en externe factoren te overbruggen. Een andere beperking van commodity chain analysis is tevens het uitgangspunt ervan, namelijk de misschien te sterke focus op een goed.²⁰ Momenteel is deze benadering, zoals te zien is uit de gebruikte werken, vooral populair met betrekking tot goederen uit Latijns-Amerika en Afrika, zoals koffie, zilver, cocaine, rubber, etc. Onderzoek naar de katoengoederenketen in het licht van een commodity chain is nog niet gevoerd.

Deel II: Gentse katoennijverheid onder Frans bewind.

1. Inleiding

Het einde van de 18^e eeuw was een zeer turbulente periode op politiek vlak en de Napoleontische oorlogen waren niet zonder gevolgen voor Gent. Vooral in de jaren 1792-1793 verstoorden vele troepenbewegingen het economische leven. Ook de oorlogsbelastingen en de gedwongen leningen verlamden de economie wat uitmondde in een crisis in 1795. Onder het Consulaat echter herleefde de economie.²¹ Het was onder Frans bewind dat de katoenindustrie echt ontstond op het continent en vooral in Gent dat in die periode goed was voor ongeveer twee derden van de katoenindustrie in Vlaanderen.²²

2. De katoennijverheid bij de aanvang van de 'Franse periode' 1790-1805.

De katoennijverheid bestond bij de aanvang van de Franse periode zoals gezegd voornamelijk uit katoendrukkerijen, die een grote expansie hadden gekend in de laatste decennia van de 18^e eeuw. De gebruikte stoffen, die geïmporteerd werden uit Azië, behoorden tot de goedkopere soorten en waren bedoeld voor de massa, zoals Faipoult aanhaalde in 1805.²³ Volgens De Visser lag deze expansie niet zozeer aan technologische vernieuwingen, maar moet de impuls aan

de vraagzijde worden gezocht.²⁴ Een logische verklaring zou zijn dat de opening van de Franse markt hierin een belangrijke rol speelde. Hierover zijn niet alle auteurs het eens. Enerzijds zegt De Visser dat dit ontkend werd door de Gentse katoendrukkers en door Faipoult, maar op de door De Visser opgegeven pagina in zijn voetnoot vinden we net het tegenovergestelde: "Aussi les imprimeries actuelles suffisent, non-seulement aux habitants du département, mais même à ceux des départements voisins."²⁵ P. Scholliers bevestigt dit.²⁶ Er was inderdaad export naar omliggende regio's, maar ook verder. Gent exporteerde niet enkel naar Frankrijk en Holland maar ook naar Italië, Spanje, Portugal, Duitsland en Amerika. Vooral de Duitse markt lijkt belangrijk te zijn geweest: "... en 1804, ... je soumas à M. Rothschild des échantillons de coton préparé spécialement pour le marché allemand."²⁷

Ook de handel met andere provincies in de regio, bijvoorbeeld in Luik, steeg in grote mate. Tot voor de Franse periode waren er namelijk tussen alle andere regio's onderling ook hoge toltarieven.²⁸ De katoendrukkerijen draaiden dus op volle toeren en vonden voldoende afzet zowel in het binnenland als omliggende gebieden. Ook de productietechnieken gingen erop vooruit want een rapport uit 1797 toonde dat Gentse bedrijven konden concurreren met gelijkaardige bedrijven uit Zwitserland en Engeland.²⁹ Toch was Gent in deze periode nog vooral een provinciaal productiecentrum. ■■■

¹⁸ M. Samper, The Historical Construction, In: W. G. Clarence-Smith & S. C. Topik eds., *The Global Coffee Economy*, 2003, pp. 121-123.

¹⁹ E. Wallerstein, Introduction on 'Commodity Chains in the World-Economy, 1590-1790, In: *Review*, Vol. 23, no. 1 (2000), p. 12.

²⁰ C. Marichal, S. Topik en F. Zephyr, Commodity Chains and Globalization in Historical Perspective, In: S. C. Topik, M. Carlos & Z. Frank eds., *From Silver to Cocaine*, 2006, p. 353; M. Samper, The Historical Construction, In: W. G. Clarence-Smith & S. C. Topik eds., *The Global Coffee Economy*, 2003, p. 122.

²¹ J. Blom en E. Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden*, 2003, p. 244.

²² J. Mokyr, The Industrial Revolution in the Low Countries in the First Half of the Nineteenth Century: A Comparative Case Study. In: *The Journal of Economic History*, Vol. 34, 1974, p. 367.

²³ "Les maîtres de ces établissements ont eu le bon esprit de s'attacher d'abord à satisfaire aux besoins du peuple." In: M. Faipoult, *Mémoire*, 1960, p. 170.

²⁴ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 97.

²⁵ M. Faipoult, *Mémoire*, 1960, p. 170.

²⁶ Ook hij ziet in Faipoult de bevestiging dat de annexatie bij Frankrijk de opening was tot een grote markt voor goedkope katoenproducten, waar Gent in gespecialiseerd was. In: P. Scholliers, *Wages, Manufactures and Workers*, 1996, pp. 10-11.

²⁷ J. Voortman, *Débuts*, 1940, p. 49.

²⁸ A. Milward en S. Saul, The Economic Development of Continental Europe 1780-1870, 1973, p. 292.

²⁹ J. Dhondt, The Cotton Industry at Ghent during the French Regime. In: *Essays in European Economic History*, 1969, p. 16.

¹¹ D. Degève, *Le Commerce extérieur de la Belgique 1830-1913-1939: présentation critique des données statistiques*, 1982, pp. 170-192.

¹² D. Degève, *Commerce extérieur de la Belgique*, 1982, pp. 170-192

¹³ C. Marichal, S. Topik en F. Zephyr, Introduction: From Silver to Cocaine, In: S. C. Topik, M. Carlos & Z. Frank eds., *From Silver to Cocaine*, 2006, pp. 16-17.

¹⁴ K. Paeye, *De Gentse katoennijverheid op de internationale katoenmarkt in de 19e eeuw*, 2009, 113 p.

¹⁵ E. Wallerstein, Introduction on 'Commodity Chains in the World-Economy, 1590-1790, In: *Review*, Vol. 23, 2000, p. 2.

¹⁶ Bvb. E. Özveren, Shipbuilding, 1590-1790, In: *Review*, Vol. 23, 2000, pp. 15-86; S. Pelizzon, Grain Flour, 1590-1790, In: *Review*, Vol. 23, 2000, pp. 87-195.

¹⁷ E. Wallerstein, Introduction on 'Commodity chains in the world-economy, 1590-1790, In: *Review*, Vol. 23, 2000, pp. 9-11; M. Samper, The Historical Construction of Quality and Competitiveness: a Preliminary Discussion of Coffee Commodity Chains, In: W. G. Clarence-Smith & S. C. Topik eds., *The Global Coffee Economy in Africa, Asia, and Latin America, 1500-1989*, 2003, p. 124;385-387.

India zou kunnen worden genoemd de ‘bakermat van katoen’ want het is in dit land dat de binnenlandse katoenteelt en vervaardiging van kleding echt begon.

De echte expansie kwam pas later en gebeurde geleidelijk vanaf 1804.³⁰

In 1801 introduceerde Lieven Bauwens zijn spinning mule in Gent waardoor men mechanisch calicots kon weven. Desondanks bleven volgens Faipoult de Gentse katoendrukkerijen hun katoentjes voornamelijk importeren uit Indië omdat men de kwaliteit van de ter plaatse geproduceerde stoffen nog te min achtte.

Faipoult, gouverneur van het Departement van de Schelde, schreef hierover nog het volgende: “Comment lutter avec quelque espoir de succès contre les fabriques du Bengale, du Malabar et de Coromandel, que ont la matière première sur les lieux et la main-d’œuvre à un sou de France la journée du tisserand. Aussi les Anglais emploient-ils les toiles des Indes pour leur imprimeries. Leurs fils et leur métiers de coton sont principalement pour les basins, les piqués et les autres étoffes de coton recherchées maintenant par les modes de toute l’Europe.”³¹

De Gentse katoensector was dus niet de enige die de katoentjes nog steeds voornamelijk uit Azië liet over-

komen. Faipoult zag de toekomst zelfs bijzonder somber in en zag geen mogelijkheid om te concurreren met de daar geproduceerde stoffen. Maar ten tijde van Faipoult’s schrijven was het tij al aan het keren. De Gentse katoennijverheid begon zich te ontluiten. De import van katoen en katoenwol steeg zinderogen. Die katoenwol kwam niet enkel uit Indië. Ook de Amerikaanse eilanden tussen de kusten van Florida en het eiland Paria, en de Levant waren verantwoordelijk voor een groot deel van de import. Vanaf 1790 kwam een snel stijgende import uit de VSA, meer bepaald de types gesponnen katoen genaamd *Georgia* en *Louisiana*. De katoenimport verliep met behulp van tussenpersonen die hun producten voornamelijk op de markten van Antwerpen en Amsterdam verkregen.³² Omstreeks 1821 had de VSA India als hoofdproducent van katoen ingehaald. In dertig jaar tijd groeide het land uit tot de absolute nummer één in het verbouwen van katoenplanten.³³ Dit zorgde ervoor dat het Amerikaanse katoen de internationale prijs dicteerde. Door de inferieure kwaliteit van de katoenwol uit andere streken, was het vrijwel zelfmoord om bij een prijsdaling van het Amerikaanse katoen, wat de globale evolutie was tijdens de 19^e eeuw, de prijzen niet naar beneden toe aan te laten passeren.³⁴

Het belang van de Gentse textielnijverheid op het internationale toneel daalde op het einde van de 18^e eeuw door de grote concurrentie met de Verenigde Provinciën, die de monding van de Schelde blokkeerden. Wanneer de Verenigde Provinciën een Franse satellietstaat werden, werd de Schelde opnieuw voor handel geopend. De Britse blokkade – gecombineerd met de eigen self-blockade – zorgde er echter voor dat het effect uitbleef tot 1815. De producten werden voornamelijk over land getransporteerd.³⁵

Het was ook rond de eeuwwisseling dat Lieven Bauwens de eerste mule jennies introduceerde in Gent. De nieuwe industrie kreeg echter al snel met een tegenschot te maken toen in 1805 een eerste crisis de kop opstak. De spinnerijen slaagden er niet in hun volle capaciteit te gebruiken. Ze werden harder getroffen dan de textieldrukkerijen, omdat de katoenspinnerijen nieuwe bedrijven waren die nog niet volledig in de markt waren geïncorporeerd.³⁶ Ook waren weverijen en drukkerijen veel minder gemechaniseerd dan de spinnerijen, die een grote kapitaalinvestering vroegen. Mechanisering bracht dus ook veel risico’s met zich mee, wat in de toekomst nog veel zou blijken. Daarenboven waren er - niettegenstaande de mechanisering en de concentratie in fabrieken - nog veel thuiswerkers ook.³⁷

3. De Gentse katoennijverheid in de tweede helft van de Franse periode, 1806-1815.

Op 22 februari 1806 werd de invoer van katoenen weefsel door een keizerlijk decreet verboden. Katoengaren en -wol kregen elk een grote importtaks. Dit betekende een keerpunt voor de Gentse katoen-

nijverheid. Nadat de Franse regering reeds in 1796 maatregelen had getroffen om de import van Engelse producten te beperken, was dit dus een extra verstening die paste in Napoleons streven naar continentale autarchie.³⁸ Het door Napoleon afgekondigde ‘continentaal stelsel’ had in de eerste plaats een politiek-militaire betekenis, maar ook op economisch vlak waren de gevolgen niet min. Deze ‘self-blockade’ had als effect dat de Franse, en dus ook Gentse, industrie werd beschermd tegen de harde Engelse concurrentie. De continentale markten van Europa lagen nu open voor de Franse nijverheid. Vele andere markten hadden gewoon geen katoenindustrie en waren tot dan volledig afhankelijk van de import van Indische katoentjes.³⁹ Er waren echter niet enkel voordelen aan het systeem. Veel nijverheden, waaronder niet in het minst de katoennijverheid, waren aangewezen op de import van katoenwol uit gebieden die door de vijand werden gecontroleerd. De blokkade werkte immers in twee richtingen. Er werden op het continent zo min mogelijk Engelse producten geïmporteerd, enerzijds omdat men het zo wou, anderzijds omdat Engeland het niet toeliet. De continentale economie kreeg serieuze klappen zonder de weg via de Atlantische Zee.⁴⁰ De katoenwol die voor het grootste deel uit de Verenigde Staten kwam was nu onderhevig aan hoge invoerrechten. Dat was allesbehalve positief voor de verdere expansie van de sector.⁴¹ Om de dalende import uit de Verenigde Staten op te vangen, werd er gezocht naar andere manieren om de nodige katoenwol te verkrijgen. Zo was er een grote stijging van de import uit de Levant, maar deze was kwalitatief minderwaardig aan het voordien gebruikte katoen. Ook waren er veranderingen nodig aan de machines om deze katoenwol te kunnen gebruiken, wat de adaptatie bemoeilijkte. Verder probeerde men zonder al te veel succes katoen te verbouwen in zuidelijke delen van Europa.⁴² De Gentse katoennijverheid had geen toegang tot private bronnen om aan haar grondstoffen te geraken. Ze was volledig aangewezen op de verkoop door grote handelshuizen, voornamelijk uit Antwerpen.⁴³

Het verbod op invoer van katoenen weefsels betekende dat de katoendrukkerijen verplicht werden katoenstoffen te gebruiken die geproduceerd waren op het continent zelf. Dit had dus aanvankelijk een gunstig effect op de katoenspinnerijen. Ze waren nu immers beschermd tegen de Engelse en Indische concurrentie. Het aantal katoenspinnerijen steeg van vijf in 1805 naar acht in 1808 tot zelfs eenentwintig spinnerijen in 1810.⁴⁴ Doordat de spinnerijen op deze manier waren verzekerd van een grote afzetmarkt, kon de Gentse katoenindustrie haar plaats innemen op het continent.

Toch slaagden de Engelsen erin betrekkelijk grote hoeveelheden katoenproducten naar het vasteland te smokkelen tegen prijzen die vaak lager waren dan op het vasteland.⁴⁵

We zien dus dat via de drukkerijen het publiek met de katoenproducten kennis maakte maar wanneer

door de Continentale Blokkade de grondstoffen niet meer konden worden geïmporteerd, was men dus verplicht de stoffen zelf te vervaardigen en kwamen de spinnerijen en weverijen van de grond. Dit gebeurde vanzelfsprekend niet onmiddellijk: door de crisis van 1805 was de vraag nog niet helemaal hersteld. Het duurde nog tot 1807 vooraleer de voorraden Indisch katoen bij de katoendrukkerijen waren uitgeput.⁴⁶

De katoennijverheid kreeg niet veel tijd om zich volledig te herstellen van de crisis want in 1808 dook er al een nieuwe op. Verschillende zaken waren hiervoor verantwoordelijk. Naast de Continentale Blokkade en de oorlog tussen Frankrijk en Portugal waardoor de belangrijke aanvoerhaven Lissabon werd afgesloten, zorgde ook het verbod van december 1808 van President Jefferson voor Amerikaanse schepen om Franse havens aan te doen ervoor dat het vrijwel onmogelijk was om voldoende katoenstoffen aangevoerd te krijgen.⁴⁷ Het Amerikaanse katoen kon slechts in beperkte mate worden vervangen. De alternatieven waren ook van mindere kwaliteit. Het waren vooral de katoenspinnerijen die te lijden hadden onder de crisis door de stijging van de grondstofprijzen omdat ze de meerkost niet volledig konden doorrekenen in hun verkoopprijs. Ze moesten immers nog steeds rekening houden met de Engelse concurrentie. Die zag in de stijgende prijzen op het vasteland een kans om heimelijk meer naar het continent te exporteren. Naarmate de prijzen zich op een hoger niveau stabiliseerden, zette de expansie van de Gentse katoensector zich voort. De prijzen daalden pas wanneer het verval van het Keizerrijk intrad.⁴⁸

Tot 1810 kwamen de katoenweverijen een eind achter op de spinnerijen en drukkerijen. Faipoult schreef in 1806 dat hij 18 maanden eerder amper weverijen

³⁸ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 119.

³⁹ J. Voortman, *Débuts*, 1940, p. 50.

⁴⁰ F. Crouzet, Wars, Blockade, and Economic Change in Europe, 1792-1815, In: *The Journal of Economic History*, Vol. 24, 1964, p. 574.

⁴¹ O. Viennet, *Napoléon et l’industrie française. La crise de 1810-1811*, 1947, pp. 192.

⁴² F. Crouzet, Wars, Blockade, and Economic Change in Europe, 1964, pp. 576-577.

⁴³ J. Dhondt, *Cotton Industry*, 1969, p. 50.

⁴⁴ J. De Visser, *Débuts*, 1977, pp. 116-117.

⁴⁵ J. Dhondt, *Cotton Industry*, 1969, p. 30.

⁴⁶ “La prohibition n’a eu jusqu’à présent aucun effet sur le prix des tissus étrangers, parce qu’il y en avait un grand stock dans le pays...” In: J. Voortman, *Débuts*, 1940, p. 69.

⁴⁷ H. Coppejans-Desmedt, *Gentse textielnijverheid*, 1958, p. 232.

⁴⁸ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1940, pp. 138-140.

³⁰ J. Dhondt, *Cotton Industry at Ghent*, 1969, p. 43.

³¹ M. Faipoult, *Mémoire*, 1960, p. 172.

³² J. Voortman, *Débuts*, 1940, p. 54.

³³ D. Farnie, *The English Cotton Market*, 1979, p. 14.

³⁴ F.-X. Van Houtte, *L’évolution de l’industrie textile en Belgique et dans le monde de 1800 à 1935*, 1949, pp. 81-82.

³⁵ A. Milward en S. Saul, *Economic Development*, 1974, pp. 295-296.

³⁶ J. Dhondt, *Cotton Industry at Ghent*, 1969, pp. 23-24.

³⁷ L. Varlez, *Les salaires dans l’industrie gantoise, deel I : Industrie cotonnière. Rapport et enquête*, 1904, p. 28.

in Gent had opgemerkt, maar dat er plots overal opdoken.⁴⁹ Voor 1810 was er een grote export van Gentse katoengaren naar andere productiecentra, voornamelijk in Noord-Frankrijk. Die export van half afgewerkte producten daalde en de Gentse katoenweverijen waren vanaf 1810 in staat de drukkerijen volledig te bevoorraden en niet meer afhankelijk te zijn van de import van Indische katoentjes.⁵⁰ Ook dit was een gevolg van het continentaal stelsel dat ervoor zorgde dat het weven van katoen wel rendabeler werd. De verschillende onderdelen van het productieproces van katoenwol tot gedrukte stoffen raakten langzaam aan op elkaar afgestemd. Nochtans waren er slechts vier bedrijven die twee of meerdere activiteiten combineerden.⁵¹

Een crisis die zich eerder enkel op commercieel en financieel gebied manifesteerde, breidde zich in 1810 uit tot vrijwel de hele Franse industrie. Het waren overwegend de gemechaniseerde industrieën, en dan vooral de katoenspinnerijen die het zwaar te verduren kregen. De weverijen en drukkerijen ondervonden veel minder of zelfs geen hinder van de economische recessie. De redenen van de crisis moesten dus niet gezocht worden in eventuele stijgende grondstofprijzen. Er was op het einde van het eerste decennium van de 19^e eeuw zelfs een lichte daling van de

prijs, niettegenstaande de importlasten op katoenwol uit Amerika nogmaals stegen.⁵² De werkelijke reden van de crisis leek de zwakke kapitaalpositie van de zwaar gemechaniseerde industrieën te zijn geweest.⁵³ Gesponnen katoen werd verkocht door de producenten aan commissionaires, die bij ontvangst onmiddellijk de helft betaalden zodat men de arbeiders kon uitbetalen. In tijden van crisis kon deze manier van kredietverlening niet en kwamen de fabrikanten in de problemen.⁵⁴ Kenmerkend voor deze crisis was dat vooral grote ondernemingen, waar veel kapitaal nodig was, het hardst getroffen werden. De Franse regering nam een aantal initiatieven om de crisis tegen te gaan. Enerzijds kocht ze via stromannen voor 1 350 000 Belgische frank katoenweefsel, anderzijds verstreekte ze ook kredieten aan grote industrieën, waardoor onder meer Bauwens van het faillissement werd gered. Een andere maatregel was het invoeren van een exportpremie voor katoenproducten.⁵⁵ Na een korte herstelperiode begin 1812 verslechterde het klimaat opnieuw en de productie van zowel de katoenspinnerijen als de –weverijen verminderde met meer dan de helft. De oorzaak was gelijkaardig aan eerdere crisissen. Enerzijds waren er een aantal mislukte oogsten, waardoor de koopkracht daalde en de katoensector haar producten niet meer kwijt raakte.⁵⁶ Anderzijds werd het door de oorlogsontwikkelingen haast onmogelijk om een toereikende grondstofvoorziening in stand te houden.⁵⁷ Dit lijkt misschien contradictorisch, maar bij nader inzien toch mogelijk: hoge katoenwolprijzen dreven de prijzen van het gesponnen katoen de hoogte in. Daardoor zakte de verkoop in elkaar en kwam er een stagnatie in de katoenhandel.⁵⁸

Maar waarheen exporteerde men vooral in deze periode? Het blijkt dat vrijwel alle geproduceerde goederen omstreeks 1812 ofwel verkocht werden op de regionale markt ofwel in Frankrijk. De Franse textielnijverheid had het tijdens de Franse Revolutie zwaar te verduren gekregen en was volledig gedesororganiseerd. De Gentse katoenindustrie maakte daar handig gebruik van en aanvaardde de nieuwe markt van 30 miljoen mensen met open armen.⁵⁹ Naar andere streken was de export nagenoeg onbestaande, of althans niet rechtstreeks. Enkel naar de koninkrijken Italië en Napels zijn er nog sporen van handel in bedrukte Gentse katoentjes.⁶⁰ De Spaanse overzeese gebieden die een afzetmarkt waren vóór het continentale stelsel was men kwijt aan de Engelsen.⁶¹ De Engelsen hadden van de blokkade gebruik gemaakt om de gebieden in te lijven in hun handelsgebied.

De technische vooruitgang tijdens de Franse periode bleef vooral beperkt tot de spinnerijen. De katoendrukkerijen en –weverijen kenden die vooruitgang veel minder. Terwijl de drukkerijen toch enigszins mechaniseerden, was daar bij de weverijen op het einde van 1815 nog geen sprake van. In Engeland gebruikte men reeds op grote schaal stoommachines

in de katoenspinnerijen, maar op het continent was dat niet het geval. De mogelijkheid was er nochtans, want Lieven Bauwens had ook een stoommachine meegesmokkeld.⁶² Het resultaat was dat de Gentse fabrieken op technisch gebied een belangrijke achterstand opliepen ten opzichte van de Engelse concurrenten.⁶³ Ten tijde van het Franse Keizerrijk kon het effect hiervan nog verminderd worden door importheffingen en -beperkingen. Na de val van het Keizerrijk zou men echter opnieuw met de Engelse concurrentie worden geconfronteerd. Zo gevuld als de zakken van de katoenbazen waren in 1810, zo leeg waren ze in 1815.⁶⁴

Deel III: De Gentse katoennijverheid onder Nederlands bewind.

1. Inleiding

Net zoals in 1792-1793 misten de militaire gebeurtenissen van 1814-1815 hun effect niet op de verschillende delen van het economische leven. Vanaf 1818 verbeterde de situatie geleidelijk aan. De jaren 1820-1830 zouden bekend staan als een economisch betrekkelijk gunstige periode.⁶⁵ Voor de katoensector kwam er echter pas beterschap vanaf 1824. Het gebied, dat nu ongeveer België omvat, mocht geen afzonderlijke staat worden, aangezien men vreesde dat het slechts een satellietstaat van Frankrijk zou worden of in mindere mate onder grote invloed van Oostenrijk zou staan. Het werd dan ook bij de Verenigde Provinciën gevoegd dat werd omgedoopt tot het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.⁶⁶

2. De Gentse katoenindustrie bij de aanvang van de Hollandse periode, 1815-1819.

De moeilijkheden van de katoensector waren in 1813 begonnen. Net na de aanhechting bij Nederland, in juni 1814, verbeterde de situatie in de Gentse katoensector tijdelijk. Dit kan worden afgeleid uit de stijging van het aantal arbeiders van 5249 personen in het derde trimester van het jaar 1813 naar ongeveer 7000 personen bij het begin van 1816. Op haar hoogtepunt net voor de laatste crisis, in het derde trimester van 1812, verleende de katoenindustrie werk aan maar liefst bijna 11 000 mensen.⁶⁷ Het is ook duidelijk dat de katoenbazen niet twijfelden om mensen te ontslaan als het minder goed ging. De lichte heropleving was het gevolg van verschillende factoren. Uiteraard hadden de normaliserende politiek-militaire omstandigheden naarmate de tijd vorderde een kalmerend effect op de industrie. Ook het wegvallen van de Continentale Blokkade kon een gunstige invloed hebben gehad, hoewel dit ook zorgde voor het wegvallen van de belangrijkste buitenlandse markt van de Gentse katoensector, namelijk de Franse markt. Ook werden de andere markten overspoeld met Engelse katoenproducten die men nog in voorraad had van tijdens de Continentale Blokkade. De Engelse concurrentie deed de continentale katoenindustrie haast wegdeemsteren.⁶⁸ De ineen-

storting van de katoenwolprijzen zal ook een positieve invloed hebben gehad, voornamelijk voor de spinnerijen. De lagere inkooprijzen voor de grondstoffen betekende dan ook een stimulans voor de katoennijverheid.⁶⁹ Volgens De Visser was de belangrijkste factor echter het uitvaardigen van een toltarief op 27 oktober 1814 dat een verbod inhield op import van goedkoop gesponnen katoen, katoenen weefsels en bedrukt katoen in het zuidelijk deel van de Nederlanden. De producten van hogere kwaliteit werden wel nog toegelaten mits een invoerbelasting van tien procent.⁷⁰ Dit lijkt aannemelijk: men koos ervoor om de fijnere stoffen toch toe te laten en dit had er alles mee te maken dat de Gentse katoennijverheid zelf enkel de producten van lagere kwaliteit, bestemd voor de massa, produceerde. Op deze manier werd de eigen markt beschermd tegen de Engelse concurrentie, zodat men toch zeker was van een eigen afzetgebied. In omstandigheden gelijkaardig aan de situatie van 1812 zou dit ruim onvoldoende zijn geweest, maar door de crisis bleek het achterland als afzetgebied voor de Gentse katoenindustrie voldoende.

De bovenvermelde invoerbeperkende maatregelen werden na de officiële oprichting van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden echter ingetrokken; de noordelijke en de zuidelijke provincies zouden anders elk hun eigen tolgebied hebben. Het werd, onder druk van de handelaars uit het Noorden, vervangen door een toltarief van acht tot tien procent. De Gentse katoenindustrie werd dus allerminst afgeschermd van de Engelse concurrentie.⁷¹ De evoluties die de Engelse productiemethodes hadden doorlopen werden door de blokkade niet op het continent overgenomen. De Gentse katoennijverheid had op die manier een niet onaanzienlijke achterstand op de Engelse concurrentie opgelopen.⁷² Dit viel dan pas op omdat tot het einde van het Keizerrijk de markten afgeschermd waren van elkaar. Maar dit was niet de enige reden. De Engelse katoenindustrie kon haar grondstoffen ook goedkoper aankopen dan de Gentse bedrijven. De Britse ondernemers kon-

⁴⁹ M. Faipoult, *Mémoire*, 1960, p. 156, J. Dhondt, *Cotton Industry*, 1969, p. 24.

⁵⁰ O. Viennet, *Une enquête économique dans la France impériale*, 1947, p. 27.

⁵¹ J. Dhondt, *Cotton Industry*, 1969, p. 27.

⁵² J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, pp. 153-155.

⁵³ “Aucunes entreprises ne demandaient plus de capitaux que les filatures de coton... Presque toutes les filatures de coton ont été commencées avec le quart ou le moitié des capitaux nécessaires pour les terminer.” A.N. Parijs, A.F. IV 1809 A. Rapport van de minister van Financiën aan Napoleon. Geciteerd in: H. Coppejans-Desmedt, *Gentse textielnijverheid*, 1958, p. 259.

⁵⁴ “...dans un centre comme Gand, les fabricants n’avaient plus aucun moyen en 1811 de payer les matières premières, il leur était impossible de vendre les tissus déjà fabriqués et partout on leur refusait du crédit.” In : O. Viennet, *Napoléon et l’industrie française*, 1947, p. 140.

⁵⁵ J. Neve de Mevergnies, *Gand sous la domination française 1792-1814*, 1927, p. 187.

⁵⁶ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 162.

⁵⁷ “Le moins d’activité de la fabrication de coton peut provenir et provient réellement de la pénurie de la matière première et des difficultés de se le procurer.” In: J. Voortman, *Débuts*, 1940, p. 88.

⁵⁸ J. Dhondt, *Cotton Industry*, 1969, p. 41.

⁵⁹ F. Crouzet, *Wars, Blockade, and Economic Change in Europe*, 1964, pp. 584.

⁶⁰ J. Dhondt, *Cotton Industry*, 1969, p. 42.

⁶¹ A. Kittell, The Revolutionary Period of the Industrial Revolution : Industrial Innovation and Population Displacement in Belgium, 1830-1880. In: *Journal of Social History*, Vol.1, 1967, pp. 121-122.

⁶² Cf. supra.

⁶³ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, pp. 170-172.

⁶⁴ J. Voortman, *Débuts*, 1940, p. 87.

⁶⁵ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 174.

⁶⁶ J. Blom en E. Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden*, 2003, pp. 246-248.

⁶⁷ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 175.

⁶⁸ J. Mokyr, *Industrialization in the Low Countries*, 1976, pp. 30-31; P. Scholliers, *Herkomst, huisvesting*, 1977, p. 12.

⁶⁹ L. Varlez, *Salaires*, 1904, p. 38.

⁷⁰ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 176.

⁷¹ R. Demoulin, *Guillaume I*, 1938, p. 121.

⁷² H. Coppejans-Desmedt, Koning Willem I, Promotor van de Gentse katoenindustrie, In: *Album Charles Verlinden*, 1975, p. 50.

den, in tegenstelling tot hun Gentse collega's, beschikken over een zeer groot afzetgebied, maar ook daar konden problemen opduiken. Als men in Engeland met overschotten dreigde te zitten, verhoogde men simpelweg de export naar onder meer de Nederlanden, waar de producten onder de normale lokale marktprijs werden verkocht. Deze dumpingtechnieken werden in de periode 1816-1817 en zeker ook in latere periodes veelvuldig gebruikt.

In 1817 lagen zo goed als alle fabrieken stil omdat ze amper iets verkochten: de stijging van de voedselprijzen door de misoogsten van de afgelopen jaren zorgde vooral voor problemen bij de lagere en middelste sociale klasse, wat net de doelgroep was voor de goedkope katoenproducten van de Gentse bedrijven. Een andere oorzaak, naast de scherpe concurrentie van buitenlandse stoffen, was dat de Hollandse kolonies vooralsnog bitter weinig textielproducten, geproduceerd door de Gentse katoennijverheid, afnamen. Ook klaagden zowel de wevers als de spinners tegen de overheid dat de binnenlandse stoffen op de buitenlandse markten tegen grote tariefmuren opbotsten.⁷³ De overheid poogde door middel van het aankopen van katoenproducten de economie terug aan te zwengelen, maar het duurde tot 1819 voordat de toestand enigszins verbeterde.⁷⁴ Een ambtenaar zei in 1819 dat de katoenindustrie zich goed herstelde en dat er opnieuw 3000 arbeiders aan het werk waren. Wanneer we hierbij bedenken dat de katoenindustrie in 1816 nog 7000 mensen tewerkstelde, kan het bijna niet anders dan dat de fabrieken volledig stil lagen. De bezettingsfactor in de fabrieken bleef ook na 1819 laag als gevolg van onvoldoende afzetmogelijkheden.⁷⁵

De regering probeerde als compensatie voor de liberale toepolitiek de afzetmarkt van de Gentse katoennijverheid te vergroten door het aanknopen van handelscontacten met andere landen. Zo werd er geprobeerd banden aan te knopen met Frankrijk, Engeland, de Duitse staten en enkele Zuid-Amerikaanse landen. Deze pogingen mislukten echter grotendeels waardoor de Gentse bedrijven nog steeds vooral door

hun kleine afzetmarkt gelimiteerd werden.⁷⁶ De katoengrondstoffen bleven voornamelijk uit de Verenigde Staten komen. Zelfs Engeland, de marktleider op gebied van katoenproductie, was vrijwel volledig afhankelijk van haar toevoer van katoen uit haar voormalige kolonie. Tussen 1819 en 1859, op de vooravond van de Amerikaanse Burgeroorlog (cf. infra), importeerde Engeland maar liefst 77 procent van haar katoen uit de VS.⁷⁷ Het had de facto een monopoliepositie en versterkte die nog door de prijzen te laten zakken en de andere katoenproducerende landen zo uit de markt te weren.⁷⁸ De katoenproducenten klaagden niet over die prijsdalingen.⁷⁹

3. De economische politiek van koning Willem I tussen 1820 en 1826.

Waar de Franse regering in de periode 1800-1815 het economisch beleid ondergeschikt maakte aan de staat, was dit onder het Nederlandse bewind helemaal niet het geval. De periode 1815-1830 werd gekenmerkt door de 'langdurige' vrede in de regio en daarbuiten. Het gevoerde beleid was dan ook totaal verschillend. De gunstige invloed die bepaalde maatregelen van het Franse regime had op de ontwikkeling van de sector was dan ook meer accidenteel dan gepland. Willem I gooide het over een heel andere boeg en zocht wel uitdrukkelijk naar middelen om een verdere expansie te bevorderen. De eerste jaren werden er weinig ingrijpende maatregelen genomen, maar wat opviel was dat de vorst poogde beide landsdelen te integreren, wat later nog veel duidelijker zou worden. Het noordelijk deel van het land bestond voornamelijk uit handelaars, het zuidelijke deel uit industriëlen. Waar de eerste groep een liberaal beleid prefereerde, ijverde de tweede groep voor een protectionistisch beleid wat resulteerde in een moeilijke evenwichtsoefening voor de vorst van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.⁸⁰ Het toltarief daalde in 1816, 1819 en 1821 van aanvankelijk tien procent naar zes procent onder druk van de handelaars uit het noorden van het land. Daarmee werd het Koninkrijk der Nederlanden het land met de meest liberale economische politiek. De meeste andere Europese landen voerden een protectionistisch beleid. Op de tariefverlaging kwam hevig protest van de industriëlen waarna de overheid zich in augustus 1822 opnieuw geneigd voelde de invoerrechten licht op te trekken.⁸¹

De regering riep ook enkel instituties in het leven die de textielnijverheid moest helpen, zoals het Nijverheidsfonds dat zijn kapitaal haalde uit de opbrengsten van de invoerrechten en diende tot ondersteuning van de industrie, wat duidelijk ter compensatie diende voor het liberale tolstelsel van 1821. Het Hollandse beleid maakte de katoennijverheid te Gent gezonder door voldoende kapitaal ter beschikking te stellen van de grote bedrijven die de mechanisering konden bevorderen. Mede als gevolg van dit fonds had de katoenindustrie vanaf de jaren 1820 niet meer te maken met de kapitaalschaarste die voorheen zo

kenmerkend was.⁸² Anderzijds werd de 'Algemene Nederlandse Maatschappij ter bevordering van de volksvlijt' opgericht, later bekend onder de naam 'Société Générale'. Tot 1830 kwam deze maatschappij echter niet echt op de voorgrond.⁸³ Een van de taken van deze maatschappij was zorgen voor de uitbouw van de infrastructuur en dan voornamelijk het waterwegennet.⁸⁴ In 1827 bijvoorbeeld was het reeds door Faipoult voorgestelde kanaal Gent-Terneuzen klaar, wat de toegang van de Gentse haven tot de zee merkbaar verbeterde. Niet alleen dit kanaal zorgde voor betere transportmogelijkheden. Enkele jaren later, in 1830, waren er in België reeds 1600 kilometer bevaarbare waterwegen.⁸⁵

De derde door de overheid gecreëerde maatschappij is voor dit onderzoek de meest interessante. Op 29 maart 1824 werd de Nederlandse Handel-Maatschappij opgericht en deze was minstens even belangrijk als het Nijverheidsfonds voor de expansie van de Gentse katoennijverheid. Deze maatschappij had als voornaamste doel de export te stimuleren van producten gemaakt door de eigen industrie en bekwaam zeer lage invoerrechten in de kolonies.⁸⁶ Willem I en zijn adviseurs hadden het plan opgevat om de katoenindustrie in Vlaanderen te promoten en vervolgens de geproduceerde goederen met Hollandse schepen naar Java te transporteren. De katoenproducten dienden daar verhandeld te worden en de handelaars dienden terug te keren met tropische producten als koffie en suiker. Zo zouden beide landsdelen er economisch van profiteren en hopelijk beter integreren.⁸⁷ Maar het ging verder dan dat: de Nederlandse Handel-Maatschappij kocht de nodige producten vaak rechtstreeks aan voornamelijk bij de Gentse katoenindustrie en zo was het in feite een indirecte subsidie aan deze nijverheid. Desalniettemin slaagde het er enkel in om de handel met de eigen kolonies te doen toenemen, niettegenstaande dat Willem I ook nieuwe markten wilde aanboren. Volledig nieuwe markten werden er dus niet of amper geopend. Zo mislukte de expeditie om China als nieuwe markt te verkennen faliekant.⁸⁸

De toestand van de Gentse katoenindustrie verbeterde dus vanaf 1820. De binnenlandse vraag rees door de gunstige economische omstandigheden, terwijl ook de exportmogelijkheden toenamen, vooral na de oprichting van de Nederlandse Handel-Maatschappij. De Gentse katoennijverheid kaapte telkens de overgrote meerderheid van de geplaatste bestellingen.⁸⁹ De prijs van de katoenwol daalde tussen de jaren 1800 en 1820 met maar liefst één derde en deze trend zette zich voort in de jaren '20.⁹⁰ De ganse katoennijverheid deed het goed, al was vooral bij de spinnerijen en weverijen het resultaat positief.

Maar niet enkel door een vergrote afzetmarkt ging het beter met de katoennijverheid. Ook de mechanisatie zette zich voort met de introductie van het mechanisch weefgetouw, de 'power loom' en de verspreiding van de stoommachine. Nu er meer geld voor

handen was, waren de mogelijkheden om te investeren in mechanisatie ook groter.⁹¹ Hoewel Gent over een eigen volwaardige constructienijverheid beschikte, bleef de technologische import uit Engeland ook in deze periode nog steeds belangrijk. De uitvoer van machines in Engeland mocht nog steeds verboden zijn, het kon de export niet verhinderen. Vanaf 1820 werd het verbod ook minder strikt toegepast dan voordien.⁹² Ondertussen daalde het belang van de katoendrukkerijen, waarmee het in Gent allemaal was begonnen. Het aantal bedrukte weefsels daalde geleidelijk en in 1830 bedroeg het nog slechts 25 procent terwijl in 1810 alle weefsels nog werden bedrukt.⁹³

Toegang hebben tot kolonies was nieuw voor de Gentse katoennijverheid. Door het samengaan met 'Nederland' verkreeg men toegang tot een ganz nieuwe markt. Op het Congres van Wenen had Nederland immers zijn vroegere kolonies van Engeland

De N.V. Nederlandsche Handel-Maatschappij werd op initiatief van koning Willem I in Den Haag opgericht in 1824. Deze maatschappij zorgde voor een expansie van bestaande handel en financiering van industrie. *Uit Amsterdam in schetsen, door P. H. Witkamp*

⁷³ Ibidem., p. 50.

⁷⁴ Ibidem., p. 49.

⁷⁵ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, pp. 178-179.

⁷⁶ R. Demoulin, *Guillaume I*, 1938, pp. 129-130, pp. 141-143.

⁷⁷ D. Farnie, *English Cotton Market*, 1979, p. 108.

⁷⁸ Ibidem., p. 15.

⁷⁹ Ibidem., p. 83.

⁸⁰ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 180-181.

⁸¹ R. Demoulin, *Guillaume I*, 1938, pp. 121-125.

⁸² H. Coppejans-Desmedt, *Koning Willem I*, 1975, p. 56.

⁸³ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 183-185.

⁸⁴ H. Coppejans-Desmedt, *Koning Willem I*, 1975, p. 58.

⁸⁵ S. Milward en S. Paul, *Continental Development*, 1973, p. 441.

⁸⁶ J. Neve de Mevergnies, *Gand sous le régime hollandais*, 1927, p. 105.

⁸⁷ A. van der Kraan, The Birth of the Dutch Cotton Industry 1830-1840. In: D. Farnie en D. Jeremy, *The Fibre that changed the World*, 2004, p. 284.

⁸⁸ R. Demoulin, *Guillaume I*, 1938, p. 153.

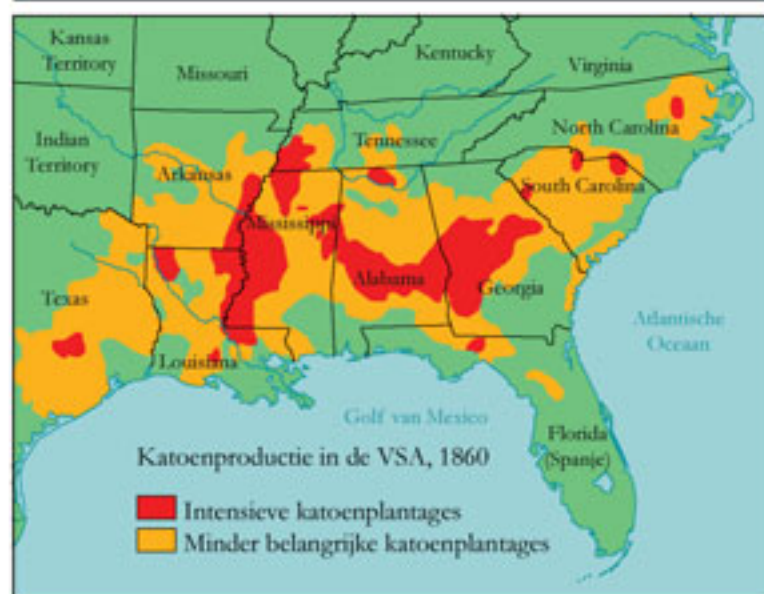
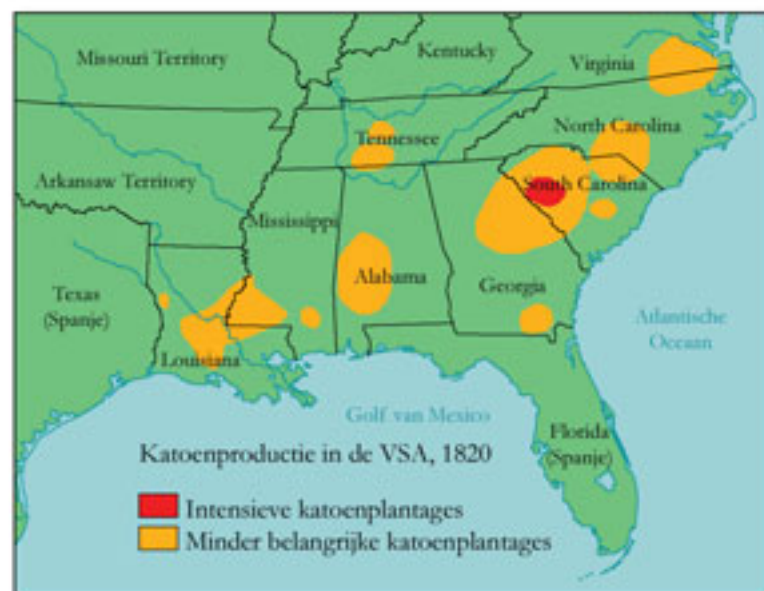
⁸⁹ H. Coppejans-Desmedt, *Koning Willem I*, 1975, p. 61.

⁹⁰ H. Van Werveke, *Gent : Schets van een sociale geschiedenis*, 1947, p. 108.

⁹¹ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 186.

⁹² J. Voortman, *Débuts*, 1940, p. 279.

⁹³ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 214-215.

De Cotton Belt ontstond vooral na de uitvinding van de cotton gin (1791). Omdat er steeds meer vraag was naar katoen, breidden de plantages en de daaraan gekoppelde slavernij zich meer en meer uit van het Atlantische kustgebied naar het westen.

teruggekregen. De koloniale markt was tijdens de Napoleontische oorlogen volledig veroverd door de Engelsen die een liberaal regime voerden.⁹⁴ In 1816 besliste Engeland echter dat het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden de in 1811 veroverde kolonies moest terugkrijgen om zo economisch sterker te staan en haar rol als bufferstaat beter te kunnen waarmaken.⁹⁵ Naast enkele factorijen op de Guinese kust, beschikte men over zowel gebieden in Oost-Indië als in West-Indië. Economisch waren vooral de dichtbevolkte Oost-Indische gebieden van belang, met Java dat een bevolking had van 4 500 000 inwoners op kop.⁹⁶ De Nederlandse koloniale handel herleefde dus vooral onder druk van de zuidelijke industriëlen en de Nederlandse Handel-Maatschappij loste het probleem op om de koloniale handel te financieren.

Na eerdere mislukte verzendingen, voerde de Nederlandse regering enerzijds een marktstudie uit en anderzijds werd de 'Lijnwaden Verordening' ingevoerd. De invoerrechten voor de producten rechtstreeks afkomstig uit de Verenigde Staten en alle Europese landen, met uitzondering van de Nederlanden uiteraard, stegen in de kolonies naar 25 procent. De goederen die indirect, via Calcutta en Singapore, op Java aankwamen zoals over het algemeen gebeurde, moesten een taks betalen van maar liefst 35 procent.⁹⁷ Wanneer het Ministerie van Koloniën in 1825 dan een nieuwe bestelling plaatste bij de Gentse fabrikanten, kon men de Engelse concurrentie in de Nederlandse kolonies wel aan en lukte de verkoop wel.⁹⁸ De Handel-Maatschappij trad op als intermediair en nam de risico's die het verhandelen met zich meebracht vrijwel helemaal op zich.

Na de oprichting van de Nederlandse Handel-Maatschappij werd de export naar Oost-Indië verder gezet op grotere schaal. Dit had meer dan gunstige gevolgen voor de Gentse katoennijverheid en werd in de periode 1825-1830 de belangrijkste motor achter de expansie van de industrie. Opmerkelijk is ook dat de Engelse afzet vrijwel gelijk bleef terwijl de markt zelf wel een grote groei kende.⁹⁹ We zien duidelijk dat door de ingrepen door de Nederlandse regering, meer bepaald de stijgende invoerrechten in de kolonies voor andere landen en de Nederlandse Handel-Maatschappij, de katoenproducten uit Gent de overhand namen in de kolonies. De Javaanse inlandse stoffen waren vaak nog steeds van betere kwaliteit dan de Gentse, maar door de veel lagere prijs kozen de consumenten toch voor de importproducten.¹⁰⁰

De stijgende invoerrechten lieten de Engelse import in Java niet onmiddellijk dalen, maar zorgde er toch voor dat diezelfde import niet steeg. Dat de Engelse invoer van katoenproducten dus niet spectaculair daalde wordt niet benadrukt in de literatuur. Dit maakt wel degelijk een verschil want de Engelse handelaars die voor de massale import uit de Nederlanden hun afzet hadden in Oost-Indië, bleven die grotendeels behouden, ondanks de zware concurrentie van de Gentse katoenproducten. De Engelse handelaars beschouwden het dus waarschijnlijk niet echt alsof ze uit de markt werden weg-

geconcurrereerd. Enkel wat betreft hun marktaandelen moesten ze inboeten.

De Gentse katoenindustriëlen hebben ook gepoogd op eigen risico goederen naar de kolonies te exporteren. Deze handelstrafiek had een veel kleinere omvang, vooral omdat de industriëlen niet gewend waren aan de commerciële omstandigheden, want soms kon de betaling enkel gebruikmakend van ruilhandel verlopen. Ook waren de risico's voor het vervoer en het verhandelen volledig voor de bedrijven, wat het ook al minder aantrekkelijk maakte.¹⁰¹ Om de handel met de kolonies nog meer te stimuleren, lieten de katoenindustriëlen zich ook permanent vertegenwoordigen in het noordelijk deel van het land. Dit zien we onder meer in de oprichting door de katoenindustriëlen van verschillende handelshuizen. In Amsterdam en Rotterdam werden dergelijke handelshuizen opgericht om de zaken te vertegenwoordigen van de Gentse katoenproducenten.¹⁰² Het werd voor de kolonies ook onmogelijk gemaakt om zelf de katoenstoffen te produceren zodat ze afhankelijk bleven van de leveringen uit de metropool.¹⁰³

Deze ontwikkelingen legde de Gentse katoennijverheid geen windeieren. In de jaren 1823-1825 werden er 11 nieuwe katoenspinnerijen opgericht te Gent. Ook het aantal arbeiders steeg weer tot ongeveer 5000 personen.¹⁰⁴ Dit blijft uiteraard nog steeds weinig in vergelijking met 1812, maar de stijging ten opzichte van 1819 was frappant. De redenen waarom het zo goed ging, lagen voor de hand. Enerzijds waren er de grote bestellingen die de Nederlandse handel-Maatschappij plaatste in deze periode. Anderzijds hadden de Engelse producenten op de door hen gecontroleerde markten ook voldoende eigen afzet, waardoor het niet nodig was voor hen om hun producten op de Nederlands-Belgische markten tegen dumpingprijzen te verkopen. De importcijfers uit die periode tonen dat ook aan.¹⁰⁵ De geproduceerde hoeveelheid katoen in 1826 bedroeg maar liefst 1.630.000 kg, tegenover slechts 537.421 kg in 1812, het tot dan toe beste jaar.¹⁰⁶ Dat het aantal arbeiders dan niet hoger lag dan in 1812 had alles te maken met de stijgende productiviteit door de mechanisering. Er was dus een zeer grote en ook snelle expansie opgetreden. De situatie veranderde echter drastisch in de loop van 1826.

4. Het einde van de Hollandse periode voor de Gentse katoennijverheid, 1826-1830.

De crisis die de Gentse katoensector in 1826 trof, had haar wortels in Engeland. Ook daar boemde de industrie in het begin van de jaren 1820, maar vanaf begin 1825 kwamen er tekenen van overspanning, waarna midden 1825 de beurswaarden in elkaar stortten. De daaropvolgende crisis trof ook de Engelse katoenindustrie zwaar doordat haar afzet plots met grove schreden daalde.¹⁰⁷ Als reactie hierop steeg de export naar de Nederlanden. De kolonies kregen ook wel met meer Engels katoen te maken, hoewel de

totale kostprijs ervan vrijwel gelijk bleef. De totale import bleef op geldelijk niveau gelijk, maar de Engelse katoenproducten werden tegen dumpingprijzen op de markten gegooid, zodat de hoeveelheid katoen hoger moet geweest zijn. Dat de Nederlandse Handel-Maatschappij zich verplicht zag enkele zendingen te annuleren, bevestigt dit alleen maar. De klap kwam hard aan bij de Gentse katoennijverheid, daar het ten gevolge van de hoogconjunctuur van de voorafgaande jaren de productiecapaciteit fel verhoogd had. De gevolgen waren een beperking van de productie en het afdanken van een deel van het personeel, iets meer dan men gewoon was tijdens de wintermaanden. Het lijkt er volgens De Visser op dat de crisis van overproductie snel werd overwonnen en dat de gevolgen nog meevielen.¹⁰⁸

In de laatste drie jaren onder Hollandse heerschappij deed de Gentse katoennijverheid het beter dan ooit tevoren. Er werd een jaarlijkse groei gerealiseerd van ongeveer 25 procent ten opzichte van 1826. Dit werd voornamelijk bekomen door een stijging in productiviteit, maar ook het aantal arbeiders bleef stijgen tot 16.000 personen rond 1830.¹⁰⁹ Dit verbaasde ook tijdsgenoten en historici: "Hommes, femmes, enfants, depuis l'âge de sept, depuis l'âge de cinq ans, on avait tout enrolé." schreef Varlez.¹¹⁰

De export naar Indië werd in deze periode belangrijker dan ooit. Naar eigen zeggen exporteerde men ongeveer één derde van de productie naar Oost-Indië, maar Varlez achtte dit veel te hoog geschat. Hij houdt het op zo'n vijftien procent dat geëxporteerd werd. Men mag niet uit het oog verliezen dat de binnenlandse markt ontegensprekelijk de belangrijkste afzetmarkt voor de Gentse katoennijverheid bleef, desalniettemin is de vijftien procent die de export omvatte een belangrijk deel van de afzet.¹¹¹ Zeker als we zien dat de economische trends in het binnenland en de kolonies niet noodzakelijk gelijk liepen, was het voor de Gentse katoenindustrie van groot belang een zekere afzet te hebben in de kolonies. Een aantal Gentse be-

¹⁰¹ Ibidem., p. 17.

¹⁰² Ibidem., p. 339.

¹⁰³ Geciteerd in R. Demoulin, *Guillaume I*, 1938, p. 167.

¹⁰⁴ J. Neve de Mevergnies, *Gand sous le régime hollandais*, 1935, p. 104.

¹⁰⁵ J. Neve de Mevergnies, *Gand sous le régime hollandais*, 1935, p. 105.

¹⁰⁶ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, pp. 206-207.

¹⁰⁷ J. Voortman, *Débuts*, 1940, pp. 99-101; H. Coppejans-Desmedt, *Gentse textielnijverheid*, 1958, p. 359.

¹⁰⁸ Ibidem., pp. 208-209.

¹⁰⁹ Ibidem., p. 211.

¹¹⁰ L. Varlez, *Salaires*, 1904, p. 28.

¹¹¹ L. Varlez, *Salaires*, 1904, p.42.

⁹⁴ H. Coppejans-Desmedt, *Gentse textielnijverheid*, 1958, p. 344.

⁹⁵ A. van der Kraan, The Birth of the Dutch Cotton Industry 1830-1840. In: D. Farnie en D. Jeremy, *The Fibre that changed the World*, 2004, p. 284.

⁹⁶ R. Demoulin, *Guillaume I*, 1938, p. 143-144.

⁹⁷ J. Mokyr, *Industrialization*, 1976, p. 285.

⁹⁸ H. Coppejans-Desmedt, *Gentse textielnijverheid*, 1958, pp. 347-348; J. Mokyr, *Industrialization*, 1976, p. 32.

⁹⁹ R. Demoulin, *Guillaume I*, 1938, p. 152.

¹⁰⁰ M. Scholliers, *Bedrijfs geschiedenis*, 1977, p. 16

drijven was omgeschakeld om specifiek aan de wensen van de Oost-Indische markt te kunnen voldoen. Het zorgde er ook voor dat men niet kon concurreren op de andere markten in Europa.¹¹² Dit zou na de onafhankelijkheid van België uiteraard problemen veroorzaken in de sector, daar men dan niet langer over de mogelijkheid beschikte om te exporteren naar de ex-kolonies.

Belangrijk om op te merken is dat - terwijl de Gentse katoennijverheid zich dus concentreerde op de productie van katoenstoffen van lagere kwaliteit - er wel degelijk vraag van de consumenten was naar fijnere stoffen. Aan deze vraag werd tegemoetgekomen door deze fijnere stoffen te importeren uit Engeland, Zwitserland, Duitsland en Frankrijk.¹¹³

In de zomer van 1830 werd de Europese economie opnieuw door een crisis getroffen. De oorzaak lag bij de overproductie. Er waren wel afzetproblemen zowel in het binnenland als in de kolonies. De producenten zaten nog met grote voorraden die ze niet aan de man of vrouw konden brengen. De meeste industriële moesten de productie verminderen, een aantal zelfs volledig staken. Tegen eind augustus leek de toestand zich te stabiliseren, maar de September-revolutie verhinderde dat.¹¹⁴ Net zoals vijftien jaar tevoren bij de vorige regimewissel zagen de Gentse industriële zich met de ondergang bedreigd. Het krachtige beleid van Willem I en zijn raadgevers werd immers afgebroken en het afsluiten van de Nederlandse koloniale markt zorgde opnieuw voor problemen in verband met de afzet.

Deel IV: De Gentse katoennijverheid onder Belgisch bewind.

1. Inleiding.

Evenals vijftien jaar eerder hadden de politieke gebeurtenissen in de regio hun grote weerslag op de Gentse katoenindustrie. Er vond opnieuw een economische stagnatie plaats. De reden hiervoor was dat het afzetgebied van de katoennijverheid plots met meer dan de helft verminderde. Men verloor uiteindelijk ook de afzetmogelijkheden in de kolonies en de Noordelijke Nederlanden. Ook het beschermende

beleid van Willem I ten aanzien van de Gentse katoennijverheid viel weg en werd vervangen door een veel meer liberale politiek door de nieuwe Belgische regering. Het zou echter nog enkele jaren duren voor dit helemaal doordrong.

De volgende jaren zou de Belgische katoennijverheid vooral met afzetproblemen te maken krijgen. Dit was echter niet enkel in België zo: in gans Europa vertraagde de groei van textielnijverheid omdat de afzetmarkten niet snel genoeg meegroeiden.¹¹⁵ Deze gebeurtenissen waren dus voornamelijk structureel, al werd het probleem met de afzetmarkt versterkt door de gebeurtenissen.

2. De Gentse katoennijverheid bij de aanvang van het Belgisch bewind. 1830-1839.

Na de moeilijkheden van 1830-1831 volgden twee gunstige jaren voor de Gentse katoennijverheid. De maatregelen, die de regering in Den Haag reeds vanaf november 1830 getroffen had om de import van katoenproducten uit België te beperken, hadden dan nog maar weinig of geen effect.¹¹⁶ Het Nederlandse verbod op transport van goederen van en naar "de in opstand zijnde gedeelten des Rijks" werd door de Gentse katoenindustrie omzeild door haar producten via Duinkerken naar Nederland te exporteren. De regering van Willem I maakte ook de doorgang op de Westerschelde moeilijker en hief tot 1863 tol op doortocht op de rivier. De Belgische regering counterde dit door vanaf 1839 iedereen te vergoeden, met uitzondering van de Nederlandse schepen uiteraard.¹¹⁷ De Nederlanders poogden ook de Gentse katoenproducten van hun koloniale markt te weren. Op 24 mei 1831 vaardigde men een besluit uit waardoor men op vreemde goederen, uit Nederlandse havens verscheept en van Nederlandse handelsbrieven voorzien, 12,5 procent invoerrecht diende te betalen. In tegenstelling tot wat de Nederlanders voorzien hadden, profiteerden niet de Engelsen het meest, maar de Belgische industriële. De reden daarvoor was waarschijnlijk niet dat de producten superieur waren, in tegenstelling tot wat men zelf dacht, maar dat door de beschermende maatregelen van voor 1830 de Gentse industriële zich een dermate sterke positie hadden weten te veroveren dat de Engelsen nog jaren zouden nodig hebben om hen van de markt te verdringen. Het invoerrecht werd dan ook snel herroepen door de Hollandse regering.¹¹⁸

Directe export naar Nederland en haar kolonies was dan weliswaar onmogelijk maar indirect bleven de Gentse producten de Nederlandse markt voorzien. Ook de binnenlandse markt in België zelf bloeide en men vreesde zelfs dat men niet genoeg kon produceren. Mokyr heeft omtrent het falen van de politiek om Belgische goederen te weren van de Nederlands-Indische markt echter een licht afwijkende mening. Hij verklaart de blijvende aanwezigheid van Gents katoen op de Nederlands-Indische markt door te wijzen op de prijs en kwaliteit van de goederen. Hij meent dat de Gentse producten volledig concurrentieel waren met hun Engelse tegenhangers.¹¹⁹ Dit bevat een kern van waarheid, maar toch

'The Cotton Exchange at New Orleans' (1873) van Edgar Degas. Naast de handel, stelde de Exchange classificaties op en vergemakkelijkt de betalingen tussen kopers en verkopers. Musée Minicipal de Pau, Frankrijk

lijkt het grote marktaandeel van voor de Belgische onafhankelijkheid een grotere rol te spelen. In het eigen land konden de Gentse producten niet concurreren met het Engelse katoen. Het lijkt dan ook vreemd dat dit, hoewel transportkosten een groter aandeel hadden in de kostprijs, in kolonies wel zonder problemen lukte.

De Nederlandse regering was door de Omwenteling haar bron van afgewerkte katoenproducten kwijt. Willems geplande handelscircuit kreeg dus een bittere pil te slikken. Gentse katoenstoffen waren het voornaamste exportproduct van de Nederlanders naar hun kolonies. Ze betreurden dan ook heel erg dat ze de door hen zo gesteunde katoennijverheid kwijt waren. De Nederlanders poogden op hun beurt een eigen katoenindustrie op te starten door Belgische industriële te lokken. Dit had echter maar een beperkt succes.¹²⁰

Op het einde van 1833 kwam er een einde aan de hoogconjunctuur. De Gentse industriële vonden een te kleine afzetmarkt voor hun producten, hetgeen hen tot productiebeperkingen dwong. De Europese hoogconjunctuur had de katoenfabrieken overal op volle toeren laten draaien, wat resulteerde in een overproductie. De Engelse katoennijverheid, die plots met een groot overschot kwam te zitten, poogde de export naar onder meer België te verhogen. Door de plotse rem op de verkoop kwam een aantal Gentse fabrieken in de problemen.¹²¹ Eens te meer bleek dat de Gentse katoennijverheid niet bestand was tegen de Engelse concurrentie eenmaal die

goederen op de Belgische markt werden verkocht. De exportmogelijkheden van de Belgische katoennijverheid waren beperkt door het gebrek aan kolonies of goede contacten met buitenlandse markten.

Gedurende twintig jaar zou de Gentse katoennijverheid met dergelijke afzetmoeilijkheden te kampen hebben. De Visser oppert dat de crisis in zekere mate te maken had met het feit dat België misschien wel gegroeid was qua productiecapaciteit, maar commercieel achtergebleven was.¹²² Als we bedenken dat tijdens de voorafgaande dertig jaar de export niet echt in eigen handen was, lijkt dit zeker te kloppen. De nieuwe afzetmarkten waren telkens aangeboden door de toenmalige machthebbers. Het prille België had nog niet de nodige connecties om hetzelfde te kunnen doen. Gent had zich enkel toegespitst op de productie en niet op de handel zelf.

In een poging het afzetprobleem op te lossen, beslisten enkele Gentse katoenfabriekanten op 1 december 1833 om een naamloze vennootschap op te richten die tot doel had de export van Belgische

¹¹² A. Milward en S. Saul, *Economic Development*, 1973, p. 445.

¹¹³ G. Deneckere, *Katoenoproer*, 1999, p. 16.

¹¹⁴ H. Coppejans-Desmedt, *Gentse textielnijverheid*, 1958, pp. 395-396.

¹¹⁵ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, pp. 224-225.

¹¹⁶ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 228.

¹¹⁷ A. Milward en S. Saul, *Continental Europe*, 1973, p. 441.

¹¹⁸ H. Coppejans-Desmedt, *Gentse textielnijverheid*, 1958, p. 401-403.

¹¹⁹ J. Mokyr, *Industrialization*, 1976, p. 34; R. Coolsaet, *België en zijn buitenlandse politiek*, 2001, p. 112.

¹²⁰ A. van der Kraan, *The Dutch Cotton Industry*, In: D. Farnie en D. Jeremy, *The Fibre that changed the World*, 2004, pp. 287-304.

¹²¹ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, pp. 229-231; N. Briavoine, *De l'industrie en Belgique II*, 1839, p. 373.

¹²² J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 232.

Het 'Albert Dock' in Liverpool werd officieel geopend op 30 juli 1846 door prins Albert van Engeland. Het was het eerste afgesloten, brandvrije stapelhuis in de wereld en het eerste gebouw in Groot-Brittannië volledig gebouwd in gietijzer, baksteen en graniet. *Albert Dock Company Ltd*

katoenproducten naar overzeese gebieden te stimuleren. De regering stelde een som van 350 000 frank ter beschikking om zo de eventuele verliezen gedeeltelijk te dekken.¹²³ Niet alle industriëlen zagen de handelsmaatschappij als een oplossing. Ze zagen de situatie pas oplosbaar wanneer de Belgische regering zou besluiten een protectionistisch beleid te voeren, wat echter niet haalbaar was voor de Belgische regering: ons land steunde te veel op import van goederen uit de omliggende landen en de overheid vreesde dan ook voor represailles van de handelspartners. De *Société cotonnière de Gand* begon haar activiteiten in april 1834. Het merendeel van wat geëxporteerd werd, was bestemd voor Batavia. Maar ook naar Valparaiso, in Chili, en Lima, in Peru, had de handelsmaatschappij - weliswaar bescheiden - zendingen uitgevoerd. Naast de Zuid-Amerikaanse markt werd ook die van het Nabije Oosten gepolst, maar de verzendingen konden niet succesvol genoemd worden. Telkens werden verliezen opgetekend van ongeveer 17 procent en men zette de pogingen dan ook snel stop.

Als reactie op de blijvende aanwezigheid van Gents katoen op haar kolonies besloot de Nederlandse overheid dat Belgische katoenproducten op de Nederlandse koloniale markt een invoerrecht van maar liefst 50 procent dienden te betalen.¹²⁴ Het Gentse katoen kon daardoor niet meer optornen tegen de Engelse concurrentie. De maatregel van de Nederlandse regering betekende de mislukking van de *Société de l'industrie cotonnière* en zelfs de mislukking van alle verdere pogingen om de export van Belgische katoenproducten te vergroten voor de daaropvolgende vijftien jaar. De Gentse markt kende slechts één overzeese markt, de Nederlands-Indische, en was ook volledig op haar smaak gericht. Dankzij de maatregelen die destijds door de Nederlandse regering getroffen werden, hadden ze de Javaanse markt weten te veroveren, maar op andere markten, zonder hulp van de overheid, waren ze niet in staat te concurreren, daar de Engelsen producten van dezelfde kwaliteit tegen lagere prijzen konden leveren. Export naar andere Europese landen was ook bijna onmogelijk. Zowel Frankrijk als Engeland verboden de import van katoenstoffen die in het buitenland geproduceerd werden. Ook Duitsland volgde hun voorbeeld. In 1839 werd het venootschap dan ook volledig ontbonden. Wanneer de binnenlandse vraag normaal was, zou er in theorie geen probleem mogen zijn: België zou in principe zeker volstaan als afzetmarkt voor de Gentse katoennijverheid. Echter een deel ervan was, zoals reeds gezegd, in handen van Engelse handelaars. Dit

belemmerde de industriëlen wel in hun groei, maar men kon goed overleven. In crisisperiodes waren de problemen echter groter. Export was dus eigenlijk noodzakelijk om enige zekerheid te hebben van een vaste afzetmarkt, zoals het geval was in de periode 1825-1830. Er was echter een zorgwekkende afwezigheid van handelaren of handelshuizen die dergelijke export op poten konden zetten. De enige mogelijkheid die de industriëlen hadden was exporteren door middel van commissiehandel, wat de risico's bij de industriëlen zelf legde. Behalve het feit dat dergelijke manier van werken een groot risico vormde voor de gezondheid van de bedrijven, was ook het slagen van een dergelijke operatie niet zeker. De handelaars werkten tegen een vast commissieloon, onafhankelijk van het resultaat van de transactie. De Gentse katoennijverheid was er zich dan ook ten volle van bewust dat er in België een gebrek was aan een echte 'haute commerce'.¹²⁵

Als de import en export van afgewerkte producten in België ongeveer even groot zijn, zoals de officiële statistieken ons doen geloven, zou het probleem binnen de perken zijn gebleven, maar in werkelijkheid lag de import veel hoger.¹²⁶ Volgens tijdgenoten lag de import zelfs drie maal hoger dan wat officieel werd geregistreerd.¹²⁷ Ook Frankrijk exporteerde katoenproducten naar België, maar die vormden amper concurrentie voor de Belgische katoennijverheid doordat het voornamelijk zeer fijne producten waren, die niet in het Gentse werden geproduceerd. De Engelse exportproducten waren echter van gelijkaardige kwaliteit als de stoffen die men hier produceerde en ze waren daarenboven goedkoper.¹²⁸ De goedkope stoffen veronderstelden een ruime afzet maar van zodra er iets aan die afzet schortte, zat men in de problemen. De duurere stoffen, de modestoffen, die in Frankrijk en Engeland werden geproduceerd, kenden meestal een stabielere afzet. De Franse nijverheid had ook niet zo onder de Engelse concurrentie te lijden op de binnenlandse markt daar de import van katoenproducten verboden was en bovendien werd de mode meestal bepaald in Frankrijk.¹²⁹

Vrijwel alle productiefactoren waren goedkoper voor de Engelse industrie. Daar Gent slechts over een kleine katoenmarkt beschikte, kwam in 1840 slechts 35 procent van de katoenwol rechtstreeks uit de productiecentra, grotendeels via Antwerpen. De rest werd daarentegen indirect geïmporteerd via Frankrijk en vooral via Engeland, wat duurder was.¹³⁰ Iedereen wilde uiteraard zijn graantje meepikken. Vooral de katoenmarkt in Liverpool was populair omdat het meeste katoen uit Amerika werd vervoerd naar Liverpool en van daaruit verder verhandeld.¹³¹ De creatie van een eigen katoenmarkt leek maar een halve oplossing te zijn omdat men nog steeds duurder zou moeten inkopen dan de Engelsen konden. Ook de steenkool kostte in België meer dan in Engeland.¹³² Hoewel de arbeiders in Manchester meer verdienden dan in België lagen de kosten toch lager door een

grotere productiviteit. Dit kwam voornamelijk door de hogere scholingsgraad.¹³³ Daarenboven waren ook de machines er goedkoper. Op het continent waren er verschillende regio's die een katoenindustrie ontwikkelden, maar geen enkele slaagde er in een een gelijkaardige economische invloed uit te oefenen op externe gebieden.¹³⁴

De Gentse katoennijverheid had het de eerste jaren van de Belgische onafhankelijkheid dus zeer moeilijk. Vanaf juli 1835 kwam de katoenindustrie terug op gang, maar met een verminderde productiecapaciteit van ongeveer 30 procent. In de loop van de volgende jaren was er wel sprake van een heropleving. Gent was trouwens nog steeds verantwoordelijk voor twee derden van de nationale katoenproductie. Tegen 1838 was het grootste deel van de katoenindustrie ongeveer terug op het niveau van vóór de onafhankelijkheid.¹³⁵ Wel was die tijdelijke heropleving vooral te danken aan de groeiende vraag uit Wallonië, waar de zware industrieën hun opgang maakten en door het dalende aanbod uit Engeland en Frankrijk, die de focus elders legden.¹³⁶ De katoendrukkerijen, die reeds een kleiner aandeel in de industrie kregen onder de Hollanders, werden nog minder belangrijk. De achteruitgang van de drukkerijen was dus een structureel verschijnsel en een gevolg van de modeveranderingen. Na de crisis van 1860 was de katoendrukkerij in Gent zo goed als verdwenen.¹³⁷ Dit betekende echter niet dat de katoennijverheid achteruit ging: de mechanisatie ging gewoon voort, en dan voornamelijk in de weverijen.¹³⁸ De sterke groei van de sector zou weliswaar niet meer lang duren. ■■■

¹²⁵ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 240 noot 3.

¹²⁶ N. Briavoinne, *De l'industrie en Belgique II*, 1839, p. 379.

¹²⁷ M. Thompson, *Observations sur l'état des industries cotonnières et notamment de l'impression sur étoffes en Belgique*, In: E. Tennent, *Notes d'un voyageur anglais sur la Belgique*, 1841, p. 236.

¹²⁸ M. Thompson, *Observations sur l'état des industries cotonnières*, 1841, p. 235.

¹²⁹ N. Briavoinne, *De l'industrie en Belgique II*, 1839, p. 381.

¹³⁰ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 242.

¹³¹ D. Farnie, *The English Cotton Industry*, 1979, p. 17.

¹³² M. Thompson, *Observations sur l'état des industries cotonnières*, 1841, p. 240.

¹³³ *Ibidem.*, p. 244.

¹³⁴ D. Farnie, *The Role of the Cotton Industry in Economic Development*, In: D. Farnie en D. Jeremy, *The Fibre that changed the World*, 2004, p. 566.

¹³⁵ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 246-249.

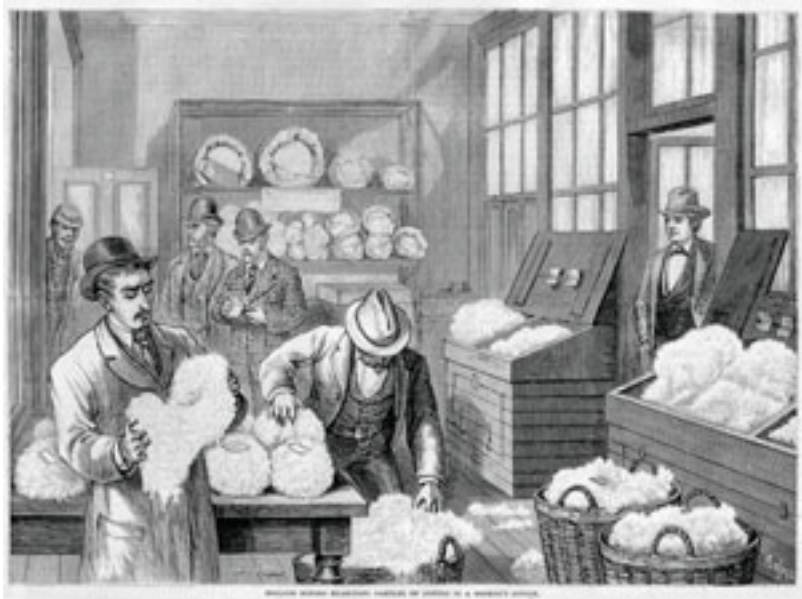
¹³⁶ G. Deneckere, *Katoenoproer*, 1999, p. 18.

¹³⁷ F.-X. Van houtte, *Evolution*, 1949, p. 147.

¹³⁸ N. Briavoinne, *De l'industrie en Belgique II*, 1839, p. 383.

¹²³ Ministerie van Binnenlandse Zaken, 3705, Rapport aan de koning over de activiteiten van de Société cotonnière de Gand, d.d. 8 maart 1837. Geciteerd in: J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 233.

¹²⁴ H. Coppejans-Desmedt, *De overzeese expansie van de Belgische katoenindustrie. Van het afsluiten van de Nederlandse koloniale markt tot het uitbreken van de Amerikaanse Secessieoorlog*, in: *Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen*, Vol. 2, 1965, pp. 397-402.

Engelse kopers die katoen inspecteren in de VSA.
Frank Leslie's Illustrated Newspaper, November 16, 1878

3. De Gentse katoennijverheid in de periode 1839-1849.

Net als de voorafgaande crisis was ook de grote crisis van 1839 niet beperkt tot België, maar trof deze de hele Europese industrie zwaar. Vooral een plotse stijging van de voedsel en katoenwolprijzen veroorzaakten de crisis voor de katoennijverheid. Gelijktijdig met de vorige depressie die niet enkel in België te voelen was, had men in Engeland ook nieuwe afzetproblemen, waardoor de export naar het continent werd verhoogd. Zo had de Gentse katoennijverheid ook opnieuw met de Engelse concurrentie te maken en ondervond ze dalende verkoopcijfers.¹³⁹ De malaise raakte de ganse bevolking, maar opnieuw vooral de lagere klasse, de afzetmarkt voor de Gentse katoennijverheid. Daarenboven namen de spanningen tussen Nederland en België ook toe omstreeks die periode. België stond op het punt om internationaal erkend te worden. Als compensatie voor de erkenning van België, moest er afstand genomen worden van een deel van Luxemburg en Limburg wat ook marktverlies betekende.¹⁴⁰

In het najaar van 1839 lagen twaalf Gentse katoenfabrieken volledig stil terwijl de overige allen hun productie hadden verminderd.¹⁴¹ Er heerste dus veel langdurige werkloosheid. Wel moeten we opnieuw het onderscheid maken tussen de verschillende sectoren. Bij Voortman ging het als volgt: "leurs filature et tissage ont cessé de travailler et l'imprimerie ne travaille plus que le quart de la semaine."¹⁴²

De lonen waren na 1830 reeds gedaald om aan de Engelse concurrentie te kunnen weerstaan waardoor de levensomstandigheden allesbehalve gestegen waren. Eind september 1839 nam de onrust in Gent zienderogen toe en braken er rellen uit. Op 9 oktober was de rust hersteld en hervatten de meeste bedrijven het werk.¹⁴³

De regering achtte de verruiming van de exportmogelijkheden de enige oplossing om de stagnatie weg te werken, daar een tolunie tussen België en Frankrijk net was afgeschoten.¹⁴⁴ Toen de regering polste naar de bereidwilligheid voor een eventuele export naar Alexandrië, reageerde de Gentse katoennijverheid niet bijster enthousiast. Ze dachten dat dit het best kon gestimuleerd worden door het toekennen van een exportpremie, wat de regering weigerde: de overheid was meer voorstander van een nieuwe poging gelijkaardig aan de vorige. Eind oktober van datzelfde turbulente jaar richtte de regering samen met de 'Banque de l'industrie' de 'Convention secrète' op. Het kocht voor 700 000 frank afgewerkte katoenstoffen aan bij de Gentse katoennijverheid. De bank zou de industriëlen een voorschot geven van maximaal 75 procent van de totale waarde. Deze fungeerde als tussenpersoon tussen de industriëlen en de handelshuizen, maar de risico's lagen nog steeds vooral bij de industriëlen. In december 1839 werden de eerste verzendingen gedaan, voornamelijk naar Batavia. Er werden nog geregeld verzendingen gedaan, hoofdzakelijk naar Nederlands-Indië en Zuid-Amerika, maar niet genoeg om een substantiële invloed te hebben op de Gentse industrie. Ook dit draaide met ongeveer een verlies van 15 procent.¹⁴⁵ De exportpogingen mislukten dus eens te meer voor de Gentse industriëlen. Ondanks goede intenties van de Belgische overheid, kon men niet optornen tegen de Engelse concurrentie. Alle initiatieven ten spijt bleef de binnenlandse markt de belangrijkste.¹⁴⁶

Nieuwe afzetmarkten vinden was de grootste opdracht voor de regering.¹⁴⁷ Ze zouden positief zijn voor de industrie die vaak met overproductie te kampen had en voor de tewerkstelling, wat de sociale rust ten goede zou komen. Op het einde van de jaren 1830 en begin jaren 1840 zien we dat het aandeel van de binnenlandse markt in de afzet van katoenproducten sterk gestegen was. Dit leek op zich niet zo uitzonderlijk gezien de uitbouw van het spoorwegennet, waarbij België het dichtste spoorwegennet van de wereld bezat.¹⁴⁸ Hierdoor werd België steeds meer gebruikt als transitland. Het was de connectie tussen de Atlantische Zee en het Europese hinterland.¹⁴⁹ De welvaart steeg door de toenemende handelsactiviteit. Dit was dus ideaal voor de

katoennijverheid.

De volgende jaren waren betrekkelijk rustig voor de Gentse katoennijverheid. De productiecapaciteit stagneerde wel enigszins, maar er waren weinig of geen moeilijkheden tot er zich in 1845 met de mislukking van de aardappelooft de voorbode van een economische crisis aankondigde. Verschillend met de crisis van 1839 was wel dat in 1845 de fabrieken op volle toeren werkten, waardoor de industriëlen met veel grotere overschotten kwamen te zitten door een mindere afname van stoffen bij de lagere klassen. De revolutie van februari 1848 in buurland Frankrijk versterkte de ongerustheid alleen maar.¹⁵⁰ Over de impact van deze crisis op de katoennijverheid is bitter weinig bekend: de aandacht ging tijdens deze periode vooral uit naar de linnenijverheid die reeds zonder deze van oorsprong agrarische crisis in een structurele crisis terecht gekomen was. De economische crisis van 1845-1850 betekende de doodsteek voor de linnenindustrie.

Een bijkomende moeilijkheid voor de katoennijverheid was de Amerikaanse misoogst van de katoenwol in 1846-1847. De oogst was 15 procent minder dan het vorige jaar, wat prijsstijgingen veroorzaakte die opnieuw ook de Engelse markt eerst raakten.¹⁵¹ Evenals in gelijkaardige vorige gevallen, probeerde de regering de crisis op te lossen door de export te promoten, deze keer met behulp van de 'Convention cotonnière', wat net zoals vorige pogingen amper invloed had. De nijverheid herstelde zich automatisch tegen 1849 en de wolimport kende zelfs een piek rond 1850. Dit is te verklaren doordat men na een crisis de voorraden terug moet aanvullen.¹⁵² De jaarlijkse productie van katoengoederen steeg met zo'n 50 procent in 1849-1850. Tegen 1870 was de productie reeds verdubbeld. Een voor de hand liggende verklaring was het grote aanbod aan werkloze arbeiders die konden aangeworven worden.¹⁵³ We zien dus dat de katoennijverheid veel minder hinder had van de crisis die eind jaren 1840 plaatsvond dan van de huidige crisis in de linnenindustrie. Doordat de mechanisatie in de katoennijverheid veel verder stond dan in de linnenindustrie, is dit waarschijnlijk de oorzaak waardoor de katoensector minder getroffen werd.

Toch waren de absolute hoogdagen van de katoennijverheid als pioniersindustrie voorbij: volgens M. Scholliers bedroeg het jaarlijkse groeiritme van de Belgische industrie in de periode 1832-1851 slechts 1,3 procent. De katoennijverheid die jarenlang de grootste expansie kende, werd ingehaald door de zwaardere industrieën.¹⁵⁴

4. De Jaren 1850: belangrijk keerpunt in de katoennijverheid.

Een belangrijk gevolg van de grote crisis van de jaren 1845-188 was de nederlaag van de huisnijverheid ten voordele van de grootnijverheid. Dit was vooral merkbaar bij de spinnerijen. De verruiming van de afzetmogelijkheden en de uitbreiding van de handelsrelaties zorgden ervoor dat handwevers wel nodig bleven om aan de vraag te voldoen.¹⁵⁵

Het was ook vanaf deze jaren 1850 dat de Belgische

regering haar protectionistisch beleid volledig liet varen ten voordele van een liberale markteconomie, ondanks de hevige tegenstand van de Gentse industriëlen. Tot 1840-1845 voerde België een strikt protectionistisch beleid. Al snel werden de heffingen op de meeste grondstoffen afgeschaft en de vrijhandel diende enkel nog tot de afgewerkte producten worden uitgebreid.¹⁵⁶ Wanneer enkele jaren later België met Frankrijk een akkoord sloot om de tolmuren te laten zakken, was de reactie van de Gentse industriëlen echter minder hevig dan verwacht, al zagen de spinnerijen een deel van hun afzet die normaal naar de Belgische weverijen ging in handen van Franse concurrentie overgaan. De weverijen zelf klaagden niet want zij konden nu goedkopere buitenlandse halfproducten aanschaffen.¹⁵⁷ Wanneer er echter een gelijkaardig verdrag met Engeland dreigde getekend te worden, werd het protest, vooral in Gent, wel hevig. De Engelse katoennijverheid kon veel goedkoper produceren, waardoor men ook dreigde over-

De katoendokken in Charleston - South Carolina.
Frank Leslie's Illustrated Newspaper, November 16, 1878

¹³⁹ M. Scholliers, *Bedrijfsgeschiedenis*, 1977, p. 31.

¹⁴⁰ J. Blom en E. Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden*, 2003, p. 266.

¹⁴¹ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, pp. 250-252.

¹⁴² G. Avondts en P. Scholliers, *Herkomst, huisvesting*, 1977, p.20.

¹⁴³ De sociale onrust volledig uit de doeken doen zou ons te ver afleiden van ons onderwerp. Verdere informatie is te vinden in: G. Deneckere, *Het katoenoproer van Gent in 1839*, 1999, 158p; J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977.

¹⁴⁴ R. Coolsaet, *België*, 2001, p. 81.

¹⁴⁵ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 258-259.

¹⁴⁶ A. Milward en S. Saul, *Continental Europe*, 1973, pp. 445-446

¹⁴⁷ R. Coolsaet, *België*, 2001, p. 97.

¹⁴⁸ J. Mokyr, *Industrialization*, 1976, p. 35.

¹⁴⁹ H. Galle, *La Famine du Coton 1861-1865*, 1967, p. 22.

¹⁵⁰ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, pp. 261-262.

¹⁵¹ J. De Visser, *Industrialisatie*, 1977, p. 263.

¹⁵² Ibidem., p. 264; Zie: grafieken p. 4 en 5.

¹⁵³ A. Kittell, *The Revolutionary Period of the Industrial Revolution: Industrial Innovation and Population Displacement in Belgium, 1830-1880*. In: *Journal of Social History*, Vol. 1, 1967, p. 126.

¹⁵⁴ M. Scholliers, *Bedrijfsgeschiedenis*, 1977, p. 107.

¹⁵⁵ M. Neirynek, *De sociaal-economische evolutie in België na 1850*, In: *Gids op Maatschappelijk gebied*, Vol. 58, 1967, p. 809; R. Verbeke, *Technologische ontwikkelingen*, 1978, p. 27.

¹⁵⁶ P. Lebrun, *L'industrialisation en Belgique en XIXe siècle. premier approche et premiers résultats*, In: *L'industrialisation en Europe au XIXe siècle*, 1972, p. 172.

¹⁵⁷ R. Verbeke, *Technologische ontwikkelingen*, 1978, p. 34.

Deze kaart toont de evolutie van de katoenhandel gedurende de Amerikaanse Burgeroorlog. Blauw is katoen- en wolhandel vanuit de Verenigde Staten, het oranje vanuit Brits India, bruin vanuit de Levant en het zilver vanuit Brazilië. Het roze stelt de export van katoen en wol voor van Engeland naar Europa. Cartographia

spoeld te worden in periodes dat er geen crises zijn. Het belang van de binnenlandse afzet was in deze periode zeer groot. Ook hier zien we dat het vooral de spinnerijen en geïntegreerde bedrijven waren die het hardst protesteren; waar de prijsverschillen met het Franse garen nog binnen de perken bleven, waren deze met de Engelse veel groter. Het Gentse stadsbestuur steunde de spinners en bewam van het parlement dat het verdrag tot 1864 kon worden uitgesteld.¹⁵⁸ De gevolgen van deze akkoorden zijn duidelijk zichtbaar. Vanaf de 2^e helft van de 19^e eeuw stegen, met uitzondering van de import van katoenstoffen, alle import en exportniveaus spectaculair.¹⁵⁹

Toch bleef de Gentse katoenindustrie ook nog in deze periode de binnenlandse afzetmogelijkheden overtreffen. Er werd onderzocht of er een mogelijkheid was tot uitvoer naar China. De kwaliteit van de stof-

fen en de gebruikte patronen stemden goed overeen, wat een goed teken was. Eindelijk zouden de fabrikanten een afzetgebied kunnen vinden dat groot genoeg was. Het experiment is echter niet doorgegaan; waarschijnlijk door de problemen met de taal en de door de katoenfabrikanten zelf te dragen risico's die te groot waren.

Een ander initiatief betrof de oprichting van de *Association pour le développement du commerce direct entre la Belgique et le Sud des Etats-Unis d'Amérique* die zich tot doel stelde een rechtstreekse stoombootverbinding te creëren tussen België en New Orleans om enerzijds ruw katoen te importeren en afgewerkte stoffen te exporteren.¹⁶⁰ Door de gebeurtenissen enige tijd later brak dit initiatief niet door. Niet enkele de nieuwe afzetmarkt zou zeer nuttig geweest zijn; ook de mogelijkheid tot direct invoer van katoenwol zou de productiekosten doen zakken hebben. De Engel-

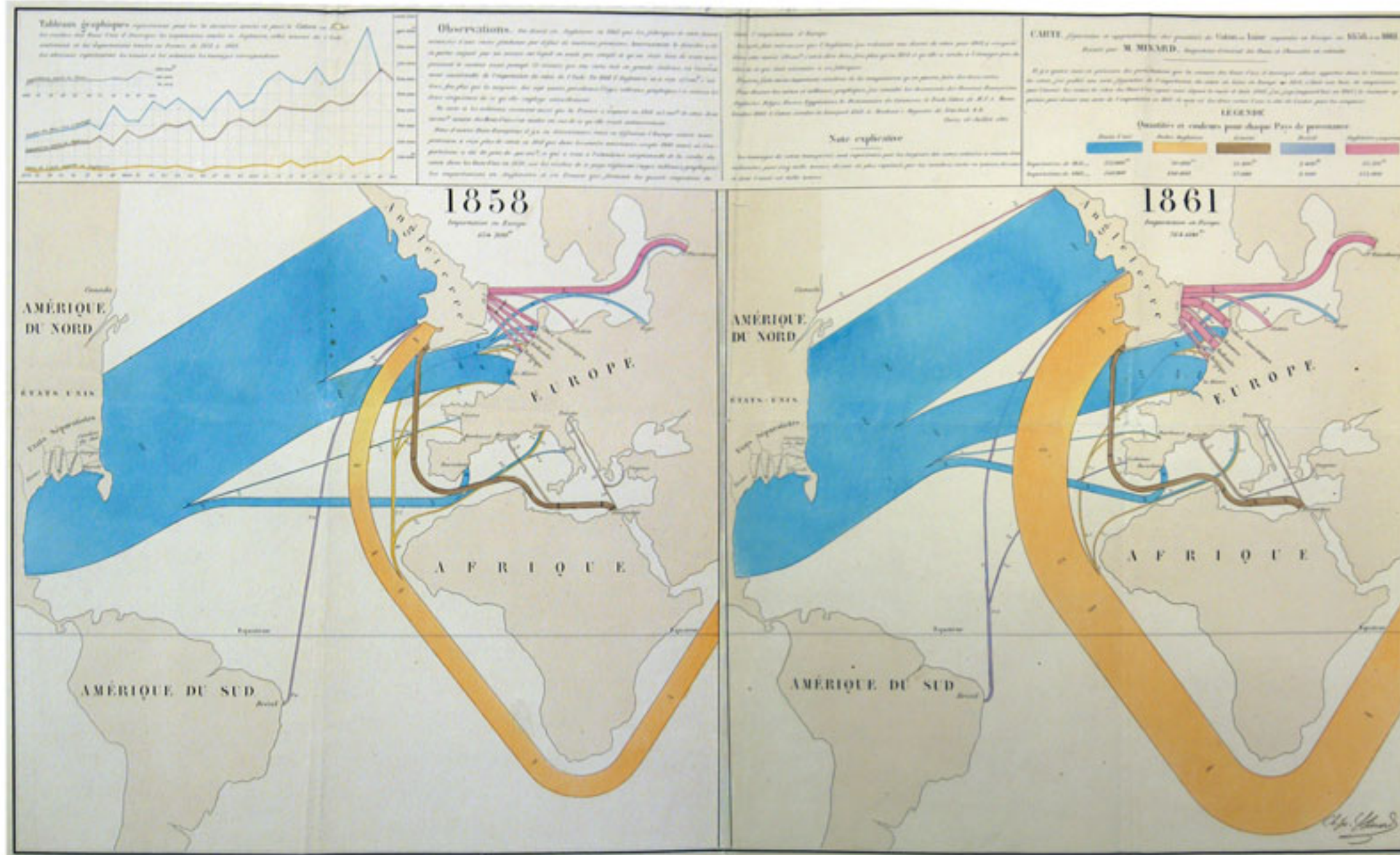
sen bleven de eerste afnemers van katoen en in Engelse havens werd het verder verkocht.

5. De Gentse katoennijverheid in de periode van de Amerikaanse Burgeroorlog, 1860-1869. De Amerikaanse Burgeroorlog die eind november 1860 begon, had grote gevolgen voor Europa aangezien drie kwart van de katoenwolproductie zich in de zuidelijke staten bevond. In de eerste helft van 1861 was de sfeer in Europa nog goed en maakten zich niet echt zorgen tot Lincoln vanaf april 1861 de kusten van de zuidelijke kusten blokkeerde. De Europese staten waren voorzichtig en durfden niet meteen een kant te kiezen. De zuidelijke staten waren er zich zeker van bewust welk machtig drukkingmiddel ze hadden. Reeds in 1858 wist een senator uit South Carolina het volgende te vertellen: "What would happen if no cotton were furnished for

three years? I will not stop to depict what every one can imagine, but this is certain: old England would topple headlong and carry the whole civilized world with her. ... No, you dare not make war on cotton. No power on earth dares to make war upon it. Cotton is King".¹⁶¹ Engeland en Frankrijk konden het zich niet veroorloven vijandig te staan tegenover de rebellen. Ze erkenden de staat dan ook een weinig later. België hield zich aan de verplichte neutraliteit. De publieke opinie stond voornamelijk aan de zijde van de Zuidelijken. De katoenmarkten werden de penibele situatie waarin ze dreigden te verkeren gewaar door de prijsstijgingen van de Amerikaanse katoenwol. De katoenindustriëlen in Gent maakten zich echter nog geen grote zorgen. De voorraad was groot genoeg, en men verwachtte niet dat een oorlog lang zou duren. De productie stagneerde gewoon.¹⁶²

De Amerikaanse katoenwol was superieur aan de Indische, Egyptische en Braziliaanse wol. Vóór de crisis kwam drie kwart van de katoenwol in Engeland uit de Verenigde Staten. Op de kleinere markten was de afhankelijkheid waarschijnlijk nog groter. Reeds vóór de crisis waren er in Europa reeds stemmen geweest om minder afhankelijk te worden van de Verenigde Staten op het vlak van katoenwolproductie.

Indië, goed voor zeven procent van de totale Engelse import, was een eerste alternatief en het belangrijkste. Kwalitatief leunde het Indische katoen het dichtst aan bij het Amerikaanse, al waren er aanpassingen nodig aan de machines door de andere structuur van de wol. Het probleem was echter dat de Indische toevoer niet constant was. Voor de crisis diende het Indische katoen voornamelijk als back-up voor het geval de Amerikaanse oogst zou tegenvallen. Tijdens de Amerikaanse Secessieoorlog steeg het Indische aandeel in de Engelse katoenimport gigantisch van 30 procent bij het begin van de crisis naar 80 procent in 1862. Daarna zakte het geleidelijk terug door een verschuiving naar import uit andere landen. Egypte werd ook gestimuleerd om meer te produceren wat het dan ook in grote mate deed en op die manier mee profiteerde van de hoge prijzen. De Egyptische katoenproductie verzesvoudigde in drie jaar tijd. Wanneer de prijzen terug normale hoogtes bereikten, halveerde de productie opnieuw. Brazilië was het derde land waar Europa haar hoop had op gericht, maar door hoge exporttaksen kon het die hoop nooit invullen. Verder probeerden alle Eu-

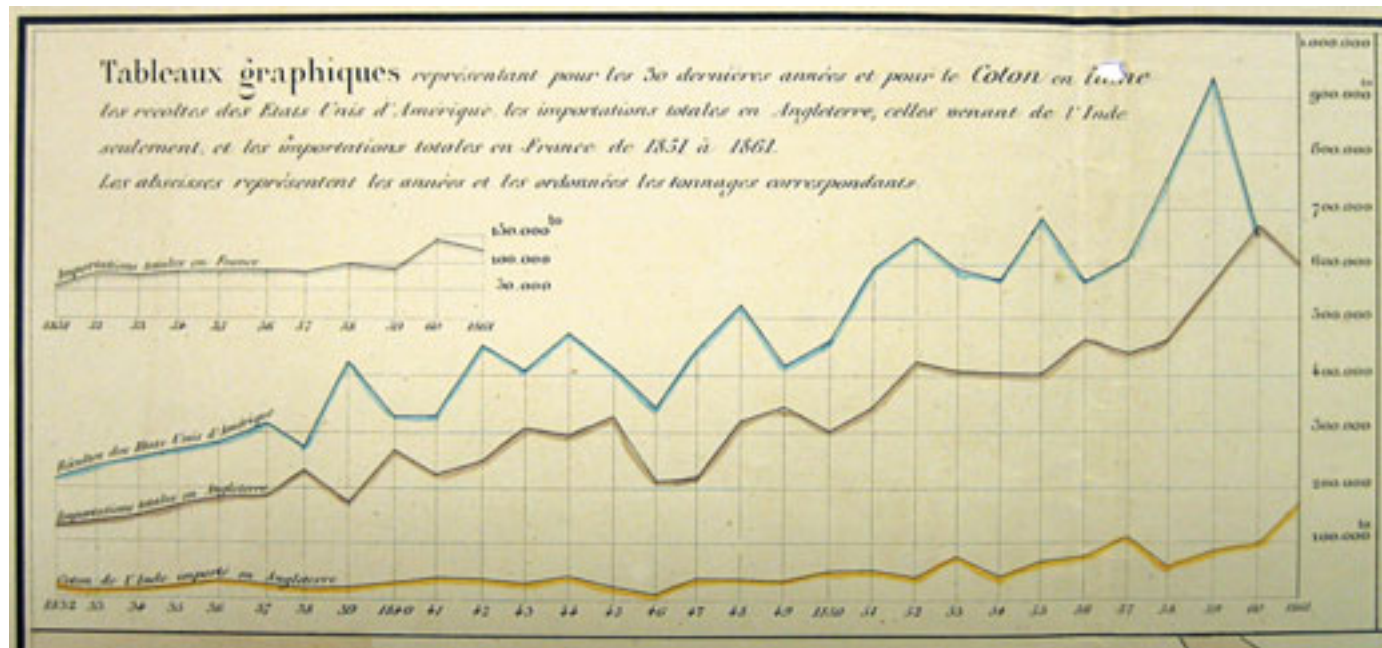
¹⁵⁸ H. Galle, *La Famine du Coton*, 1967, p. 113 ; R. Coolsaet, *België*, 2001, pp. 110-111.

¹⁵⁹ Zie: grafieken p. 4 en 5.

¹⁶⁰ R. Verbeke, *Technologische Ontwikkelingen*, 1978, pp. 32-33.

¹⁶¹ Congressional Globe (Washington D.C.), 1858, 35th Congress, 1^e sessie, p. 961. Geciteerd in: D. G. Surdam, *King Cotton: Monarch or Pretender? The State of the Market for Raw Cotton on the Eve of the American Civil War*. In: *The Economic History Review*, Vol. 51, 1998, p. 113.

¹⁶² H. Galle, *La Famine du Coton*, 1967, pp. 49-51.

Deze grafiek toont de stijging van het ingevoerde katoen en wol naar Engeland gedurende de periode 1832 - 1861 (bruine lijn). De blauwe lijn toont de totale Amerikaanse productie van katoen en wol en de oranje lijn de katoenimport van India naar Engeland. Cartographia.

ropese grootmachten katoen te verbouwen in hun kolonies. Ook in Zuid-Europa werden er, net zoals tijdens de Continentale Blokkade zestig jaar eerder, zonder veel succes identieke pogingen ondernomen.¹⁶³

Vanaf de tweede helft van 1861 begon men dus de gevolgen van de blokkade te voelen op de katoenmarkten. Van een echte 'cotton famine' kon men nog niet spreken. De Engelse import bedroeg in 1861 ongeveer 1 860 000 balen katoenwol, 1 miljoen balen minder dan het jaar ervoor. In Antwerpen, van waar het katoen voor Gent kwam, was er een gelijkaardige evolutie.¹⁶⁴ In oktober 1861 was de prijs van *New Orleans middling*, een type katoenwol, in de laatste zes maanden reeds verdubbeld.

Vanaf 1862 was er vanuit België geen rechtstreekse handel meer met de VS. Het katoen uit Amerika dat nog binnenkwam moest via Engeland komen, maar langs Indië, Egypte en Brazilië kwam er echter toch nog katoen binnen in de Belgische havens. De Engelsen waren de enigen die nog rechtstreeks handel dreven met de geconfederaliseerde zuidelijke staten, de blokkade doorbrekend. De continentale katoenmarkten, zoals Antwerpen, verloren veel aan belang. Liverpool groeide nog meer uit tot de grootste katoenmarkt; Engeland was ook het enige land dat genoeg

kapitaal kon verzamelen bij industriëlen om zich door de blokkade te kunnen forceren.¹⁶⁵

De katoennijverheid in Gent begon ook de gevolgen te voelen van de spanningen aan de andere kant van de wereld. Andere industrietakken die exporteerden naar de Verenigde Staten moesten door het plotse wegvallen van een belangrijke afzetmarkt arbeiders ontslaan. Net die arbeiders waren de voornaamste kopers van katoenproducten: de verkoop daalde dus en men verminderde de productie. De gevolgen waren wel veel zwaarder voor de spinnerijen dan voor de weverijen, die nog een grotere voorraad garen beschikbaar hadden. Dit is logisch gezien beide takken wel een voorraad hebben, maar die van de spinnerijen amper werd aangevuld terwijl de weverijen de net geproduceerde garen ook nog konden gebruiken. Zo stuurt men in de geïntegreerde bedrijven al snel al de spinners naar huis, terwijl zo goed als alle wevers bleven doorwerken.¹⁶⁶

Ondertussen bleven de katoenwolprijzen stijgen. Tegen juli van datzelfde jaar was de prijs reeds verdriedvoudigd in vergelijking met net voor de crisis. Eind juli sloten er in Gent maar liefst negen fabrieken "découragés par la cherté des cotons" hun deuren.¹⁶⁷ Op dat moment werkten nog 6600 arbeiders in de Gentse katoennijverheid, waarvan het merendeel slechts 9 uur per dag in plaats van de gebruikelijk 10 tot 12 uur. De situatie verbeterde echter niet. Eind oktober sloten nog eens achttien fabrieken hun deuren, waardoor het aantal arbeiders gereduceerd werd tot 4100 personen. Dit was wel het absolute dieptepunt. Er was wel nog katoen beschikbaar, maar dat kwam voornamelijk uit Indië, Egypte en Brazilië. Dit waren andere types katoen dan wat er in de meeste Gentse fabrieken gebruikt werd. De meeste fabrieken moesten aanpassingen doorvoeren om deze katoensoorten te kunnen verwerken, maar door de economische malaise deden de meesten dit niet. Ze geloofden nog steeds dat de crisis niet lang meer zou duren. Opmerkelijk is wel dat - niettegenstaande vanaf juli 1863 de

Noordelijken definitief terrein leken te winnen op de Zuidelijken - men op de Europese markten nog steeds geloofde in de superioriteit van de Zuidelijken.

Vanaf 1863 was het ergste van de crisis achter de rug. De import van katoenwol begon weer te stijgen. De prijzen daalden echter niet, maar dat verhinderde de Gentse katoenindustriëlen echter niet om terug aan de slag te gaan.¹⁶⁸ Alle voorraden in de fabrieken waren reeds enige tijd uitgeput, maar er was opnieuw vraag naar producten, zelfs tegen de toenmalige hoge prijzen. Katoen was geen luxe goed waarvan men de aankoop enige jaren kon uitstellen. Katoenproducten waren een massaproduct. Tegen het einde van het jaar stagneerde de vraag weer door de niet afhoudende prijsstijgingen van de katoenwol en keerden de consumenten meer naar linnen als substituuut. Midden 1864 heeft de Amerikaanse katoenwol haar hoogste prijs bereikt: maar liefst vijfmaal de prijs van voor de Secessieoorlog.¹⁶⁹

Vanaf december 1864 weerklonken de geruchten van vrede overall in Europa. De katoenmarkten verkochten echter amper wol. Niemand wilde dure katoenwol kopen terwijl er de mogelijkheid tot vrede en de daar aan gekoppelde lagere katoenprijzen in het vizier lagen. De prijzen stortten dan ook in elkaar en bereikten terug het peil van tijdens de eerste maanden van de crisis. Wanneer in april 1865 de capitulatie van de Confederatie een feit was, bleef de verwachte stormloop op de grote katoenmarkten zoals in Liverpool echter uit. Er waren ernstige speculaties over de hoeveelheid beschikbaar katoen in de VSA, wat er voor zorgde dat de prijzen opnieuw begonnen te stijgen. De katoenwol uit het Zuiden van de Verenigde Staten kon ook niet onmiddellijk vervoerd worden omdat het transport, de handel of met andere woorden het economische leven er nog gedesorganiseerd was. In Gent reageerde men positief op het heropleven van de verkoop op de katoenmarkten: de katoenindustriëlen vonden terug een zekere afzet voor hun producten. Toch ondervond men door de gevolgen van een nieuwe, financiële, crisis en de Oostenrijks-Pruisische oorlog nog problemen. Pas vanaf 1869 was de Gentse katoensector terug in staat haar normale productiepatroon weer te evenaren.¹⁷⁰

Er werden geen lessen getrokken uit het verleden. Wanneer na de crisis het Amerikaanse katoen weer vlot verkrijgbaar was, nam iedereen snel terug de oude gewoonte over. De productie in de landen, die tijdelijk zorgden voor het nodige katoen, daalde zienderogen.¹⁷¹

We moeten ons ook afvragen hoe zwaar de katoencrisis eigenlijk woog. Was er echt geen katoenwol meer voorhanden? We merken dat de Belgische import van katoenwol in 1862 in vergelijking met de voorafgaande jaren inderdaad herleid werd tot een derde van het vorige niveau, maar daarna steeg dat niveau terug geleidelijk aan. Vanaf 1866 herstelde de import zich terug tot het vooroorlogse niveau.¹⁷² Het is wel bijzonder dat de Gentse katoennijverheid reeds in 1862 problemen kende, ondanks de toenmalige toereikendheid van de voorraadstapel. Voordat de gevolgen van de secessieoorlog konden doordringen

tot Europa, was er al een lichte economische depressie, veroorzaakt door de overproductie op het einde van de jaren 1850. De Amerikaanse crisis versterkte en versnelde de depressie alleen maar en vertraagde het herstel met enkele jaren. Ook tijdgenoten wisten dit. Zo schreef de krant *l'Economiste belge* in 1863 het volgende: "Si la guerre d'Amérique n'avait pas été le prétexte d'une crise cotonnière, nous aurions eu la crise du trop plein".¹⁷³ Een nieuwe structurele crisis zou er sowieso gekomen zijn. Het is ook in dit licht dat we het hoge exportpercentage - maar liefst 62 percent - van 1862 moeten zien.¹⁷⁴ Enkel de - normaal kleine - buitenlandse markt bleef dus constant, of groeide. Ook Brady en Henderson menen dat de overproductie van de jaren voorafgaand aan de Amerikaanse Burgeroorlog de hoofdoorzaak zijn van de crisis. Volgens Brady en Galle leidde de Burgeroorlog wel tot speculatie. Zo stegen de prijzen reeds voordat er sprake kon zijn van een tekort.¹⁷⁵

We mogen dus niet denken dat de crisis van 1861-1865 enkel en alleen door de Amerikaanse Secessieoorlog veroorzaakt werd. Het was allemaal een samenloop van omstandigheden. De blokkade van de zuidelijke staten zorgde ervoor dat men in Europa kleinere voorraden had, waardoor de prijzen stegen. De consumenten weigerden eerst deze nieuwe prijzen te betalen, waardoor er geen afzet was en de fabrieken in de problemen kwamen. Ook de speculatie van de katoenindustriëlen, die enkel hun producten aan de hoogste prijzen aan de man wilden brengen, verbeterde de situatie niet. De blijvende gevolgen van de langdurige crisis bleven binnen de perken. Enkele katoenproducenten die reeds voordien in minder goede papieren zaten, gingen failliet. De grote bedrijven herstelden echter net zo snel bij voorgaande crisissen.¹⁷⁶ Veel katoenbazen hadden van de onstabiele markt-omstandigheden gebruikt gemaakt om hun uitrusting te moderniseren of grote investeringen te maken en dat zou later zijn vruchten afwerpen.¹⁷⁷

168 H. Galle, *La Famine du Coton*, 1967, p. 52-64 ; pp. 80-81 ; Zie: Appendix I

169 H. Galle, *La Famine du Coton*, 1967, p. 64-67 ; R. Verbeke, *Technologische ontwikkelingen*, 1978, pp. 29-30.

170 H. Galle, *La Famine du Coton*, 1967, p. 67-70.

171 Ibidem., p. 79.

172 Ibidem., p. 81 tabel van de hoeveelheid geïmporteerd katoen in België.

173 *Economiste belge*, 1 augustus 1863, p. 192. Geciteerd in: H. Galle, *La Famine du Coton*, 1967, p. 88

174 H. Galle, *La Famine du Coton*, 1967, p. 88.

175 E. Brady, A Reconsideration of the Lancashire 'Cotton Famine', In: *Agricultural History*, Vol. 37, 1963, pp. 156-159; W. Henderson, The Cotton Famine on the Continent, 1861-1865, In: *The Economic History Review*, Vol. 4, 1933, pp. 195-196.

176 H. Galle, *La Famine du Coton*, 1967, p. 138.

177 Ibidem., p. 30

De Gentse Voorhaven, elke baal katoen die in Gent werd verwerkt werd hier gelost en over 5 spoorlijnen naar de vele tientallen spinnerijen in Gent en daarbuiten vervoerd. Stadsarchief Gent, SCMS 2100

6. *De Gentse katoennijverheid, 1870-1890.* Tijdens de jaren 1870 kregen de Gentse katoenspinnerijen te maken met hevige Engelse concurrentie. Tot dan was de Belgische katoengarenmarkt bijna volledig in handen van de Belgische producenten. Wanneer de internationale prijzen echter daalden, zocht de Engelse katoennijverheid opnieuw naar nieuwe afzetmarkten, die op het Europese continent werden gevonden. In België steeg de import van katoengaren en kledij in de jaren 1870 met ongeveer 30 procent en met 60 procent in de jaren 1880. Toch bleven we meer exporteren – of doorverkopen – dan importeren voor de eigen consumptie. In 1977 werden er wel meer garen geïmporteerd dan geëxporteerd en ook de stoffenmarkt vertoonde eenzelfde trend. De weverijen kochten dus elders hun garen aan.¹⁷⁸ Om te kunnen concurreren met de groeiende competitie, moesten de Gentse katoenspinners hun productiekosten doen dalen en dus de productiviteit

doen stijgen. Hier kunnen we opnieuw duidelijk een opdeling zien tussen de wevers en de spinners: de wevers waren voorstander van het verder verlagen van de importtaksen, terwijl de spinners die net wilden verhogen.¹⁷⁹ In de jaren 1880 verhuisden een aantal weverijen van Gent naar het omliggende platteland. De lonen waren er lager en men werkte er op vier getouwen tegelijk. Zo ontstond er ook een scherpe concurrentie tussen de urbane en de rurale fabrieken. Het gevolg was dat de lonen ook in de steden daalden, wat wel wat sociale onrust veroorzaakte. Verder waren de stedelijke katoenweverijen genoodzaakt ook te investeren in een verdere mechanisatie om zelfs in het binnenland competitief te kunnen blijven. Daardoor steeg het aantal stoomweefgetouwen met 65 procent in de laatste 20 jaar van de 19^e eeuw.¹⁸⁰ Om de buitenlandse concurrentie het hoofd te kunnen bieden, trad er ook een specialisatie op: meer en meer splitsten bedrijven zich op in een weverij en een spinnerij. De bedrijven werden ook steeds groter en slokten de kleinere op. Tegen 1890 waren de tien grootste bedrijven in Gent verantwoordelijk voor meer dan drie kwart van de Gentse tewerkstelling in de katoennijverheid.¹⁸¹ De stijgende Engelse concurrentie werd gecompenseerd door de Frans-Duitse oorlog van begin jaren '70 die zorgde voor instabiliteit in beide concurrerende landen, waardoor België meer kon exporteren naar de normaal door hen be-

voorraad gebieden.¹⁸²

Dit alles wierp zijn vruchten af. In 1873 schreef Ch. de Smet, eigenaar van de fabriek die later N.V. Louisiana werd, dat in verband met katoengaren “*La Belgique peut soutenir la concurrence avec tous les pays pour les gros numéros du n°4 au n°30 (...); pour les files fins, les fils à coudre (...) la lutte est impossible: aussi le pays n'en fabrique-t-il presque pas*”.¹⁸³ Het lijkt wel vreemd als we bij Farnie lezen dat in 1878 de export van katoengaren naar België een piek beleefde.¹⁸⁴ Een verklaring is natuurlijk dat misschien de import naar België dan een piek had, maar dat het grootste deel doorvervoerd werd met België als transitland. Het betekent ook dat veel van de in België geproduceerd katoengaren geëxporteerd konden worden naar het buitenland. Dit gecombineerd met de eventuele substitutie in de import van garen uit bijvoorbeeld Frankrijk door Engeland biedt een oplossing voor deze tegenstrijdigheid.¹⁸⁵

De periode 1882-1889 werd ook gekenmerkt door lage katoenwolprijzen. Er werd veel katoen geïmporteerd en onmiddellijk terug geëxporteerd. De exportcijfers van noch de katoengaren noch de –stoffen weerspiegelden een gelijkaardige stijgende trend. In verband met de import van katoenwol is het ook belangrijk te vermelden dat na de Amerikaanse Secessieoorlog en de grote afhankelijkheid van de katoenmarkt van Liverpool, het belang van die stad als draaischijf van de katoenhandel geleidelijk afnam, zeker vanaf 1869 door de opening van het Suezkanaal. Het was voor de Europese mogendheden nu mogelijk om opnieuw directe handel te drijven met andere katoenproducerende landen.¹⁸⁶

7. *De Gentse katoennijverheid rond de eeuwwisseling, 1890-1914.*

Op het einde van de 19^e eeuw kreeg de katoennijverheid ook te maken met een aantal crisissen. Deze van 1894-1897 werd veroorzaakt door de opnieuw stijgende Engelse concurrentie en de stakingen in de katoenindustrie. De import steeg enorm terwijl de export een omgekeerde beweging maakte. In 1899 richtten de Gentse katoenindustriëlen ten slotte de ‘*Association Cotonnière de Belgique*’ op om depressies gezamenlijk te kunnen oplossen of voorkomen: een groep die de productie en opslag van de producten poogde te coördineren. Ook in andere Europese landen doken er gelijkaardige groeperingen op. Andere crisissen waren er in 1901-1902 door een algemene economische malaise, in 1904-1905 door een slechte katoenoogst en stakingen. De prijs van de katoenwol steeg en de import daalde drastisch. De import van stoffen verdrievoudigde terwijl de export rake klappen kreeg. Het vreemde is dat de evolutie van de import en export van katoengaren nauwelijks gestoord wordt.¹⁸⁷

Ook na 1890 bleef men mechaniseren. Het opvallendst was de wijde verspreiding van de ringspinnmachines, die uitstekend geschikt waren voor het type katoen dat in Gent verwerkt werd. In 1900 was reeds een derde van de katoenspinnerijen uitgerust met

ring frames.¹⁸⁸ Deze initiatieven misten hun uitwerking niet. De Gentse katoennijverheid bloeide en rond de eeuwwisseling exporteerde men katoengaren naar Frankrijk, Duitsland en zelfs Engeland. Ook de kledij-export steeg vanaf 1900, na de moeilijke jaren 1870-1890. Dit kan verklaard worden door de snelle mechanisatie van de weverijen in de steden gedurende het voorbije decennium. Vanaf het begin van de 19^e eeuw nam de stad terug het initiatief over van het platteland op gebied van weven en men profiteerde van de genomen investeringen.¹⁸⁹ De vooruitgang ging ook gepaard met enige sociale onrust: vanaf 1890 was een snelle opgang van de arbeidersbeweging zichtbaar. In 1895, 1905 en 1910 waren er grote conflicten door loonperikelen, zoals reeds vermeld.¹⁹⁰ België had tot dusver de laatste decennia een voorsprong op andere landen door de lage loonkosten, maar de Gentse katoenbaronnen waren bang deze voorsprong te verliezen en ze investeerden veel in nieuwe technologieën, zoals de snelle adaptatie van de ring frames. Dit gecombineerd met de verticale integratie en de middelmatige kwaliteit van de katoengaren, die dus weinig geschoolde arbeiders vereiste, zorgde ervoor dat België uniek was op het einde van de 19^e eeuw.¹⁹¹ Dit was ook nodig, want in vergelijking met Engeland kon het niet rekenen op de grote overzeese afzetgebieden. In vergelijking met Duitsland en Frankrijk kon het dan weer niet rekenen op de immense binnenlandse afzet. België werd genoodzaakt te schipperen tussen enerzijds een belangrijke binnenlandse markt en anderzijds voldoende aandacht voor een buitenlandse afname van de producten, die steeds belangrijker werd.¹⁹²

Vanaf het begin van de 20^e eeuw begon men zich over de ganse wereld zorgen te maken dat de katoenwolproductie ontoereikend zou zijn om de ■■■

¹⁷⁸ Zie: grafieken p. 4 en 5.

¹⁷⁹ P. Scholliers, *Wages, Manufacturers and Workers*, 1996, pp. 22-23.

¹⁸⁰ R. Verbeke, *Technologische ontwikkelingen*, 1978, pp. 179-183.

¹⁸¹ L. Varlez, *Salaires*, 1904, p. 70; P. Scholliers, *Wages, Manufacturers and Workers*, 1996, pp. 28-29.

¹⁸² F.-X. Van Houtte, *Evolution*, 1949, pp. 147-148.

¹⁸³ Geciteerd in: P. Scholliers, *Wages, Manufacturers and Workers*, 1996, p. 43. Dit citaat zou volgens hem uit: M. Faipoult, *Mémoire*, 1960, p. 35 komen, maar de verwijzing klopt niet. Het kan ook niet kloppen daar Faipoults werk in 1806 is geschreven. De werkelijke afkomst is dan ook een raadsel.

¹⁸⁴ D. Farnie, *The English Cotton Industry*, 1979, p. 183.

¹⁸⁵ Zie: Appendix I, II, III.

¹⁸⁶ J. Singleton, *The Lancashire Cotton Industry, the Royal Navy, and the British Empire, c. 1700-1960.*, In: D. Farnie en D. Jeremy, *The Fibre that changed the World*, 2004, p. 67.

¹⁸⁷ F.-X. Van Houtte, *Evolution*, 1949, p. 148-150; Zie: Appendix I, II, III.

¹⁸⁸ L. Varlez, *Salaires*, 1904, p. 111.

¹⁸⁹ P. Scholliers, *Wages, Manufacturers and Workers*, 1996, p. 48.

¹⁹⁰ Ibidem., pp. 30-31; pp. 43-44.

¹⁹¹ Ibidem., pp. 45-46.

¹⁹² F.-X. Van Houtte, *Evolution*, 1949, p. 159.

groeïende industrie bij te houden. De mondiale katoennijverheid was nochtans exponentieel gegroeid de laatste jaren. Dit kwam vooral omdat er efficiënter werd verbouwd en bewerkt.¹⁹³ In 1903 kwam het verzoek van de "Association cotonnière" van België aan de Congolese bestuurders met het verzoek om de katoenproductie op te drijven. Dit gebeurde echter zeer traag. Men besloot om na enkele bilaterale verdragen ook een overkoepelend internationaal verdrag te sluiten. De Gentse Graaf J. de Hemptinne schreef op 13 januari 1904, toen het verdrag gesloten werd: "Notre Association estime qu'il serait du plus haut intérêt qu'une entente soit conclue entre les filateurs d'Angleterre et du Continent. Pour atteindre ce résultat, la mesure la plus simple et la plus pratique serait de réunir les délégués des associations cotonnières de tous les pays. Un congrès étudierait les moyens de parer aux excès de la spéculation et désignerait un comité international que se réunirait chaque fois que les intérêts généraux de l'industrie cotonnière l'exigeraient."¹⁹⁴ De belangrijkste Europese industrielanden, waaronder België, richtten dus een internationaal comité op dat als doel had het aanbod aan katoenwol hoog genoeg te houden. Men probeerde voornamelijk de productie in de kolonies te verhogen.¹⁹⁵ Eerdere pogingen, zoals in 1856, hadden niet veel opgeleverd en het was pas vanaf het interbellum dat hun aandeel zou stijgen tot ongeveer 30 procent. Vanaf dan importeerde België de meerderheid van haar katoen uit Congo.¹⁹⁶ Het belang van de Amerikaanse katoenhandel nam ondertussen zeer geleidelijk af.¹⁹⁷

Het is ook in deze periode dat het aandeel van de export steeg van zeven procent in 1880 naar zestien procent in 1913. Maar waarheen werd voornamelijk geëxporteerd? Nederland was al van oudsher een redelijk stabiele exportmarkt geweest: de export van katoenstoffen naar Nederland schommelde tussen 1840 en 1913 steeds rond de 500 ton, met pieken in de jaren 1860 en '90. Tijdens de periode van de 'cotton famine' exporteerde België zelfs 1100 ton naar

Nederland. In de jaren 1890 was dit gelijkaardig. Nederland had dus zelfs na het opstarten van een eigen katoenindustrie nood aan Belgisch katoen om aan de vraag te voldoen. De export naar Frankrijk bleef na 1815 op een laag, maar stabiel pitje staan. Engeland was wel een belangrijke afzetmarkt doordat Belgische katoenproducenten vaak gebruik maakten van de diensten van Duitse, Franse en vooral Engelse handelaars om de goederen verder te verhandelen. Waar ook rekening moet mee worden gehouden is dat de Engelse handelaars voor hun supplementaire behoeften beroep deden op Gentse weefsels. De stoffen werden dan van een Engels etiket voorzien en doorverkocht. Zo werd Engeland de grootste afnemer van Gents katoen.¹⁹⁸ Van Houtte verklaart de stijgende export doordat landen geen evenwicht hadden in hun textielproductie. Soms waren er meer wevers dan spinners in een land, waardoor men genoodzaakt was om katoengaren te importeren.¹⁹⁹

Maar niet enkel binnen Europa had de Belgische katoennijverheid haar afzetgebieden. Na herhaaldelijke pogingen was men er dan toch in geslaagd er voet aan de grond te krijgen in andere delen van de wereld. Van 1850 tot 1890 was Brazilië een groeiende afzetmarkt. Daarna ontstond er een lokale industrie en daalde de import uit België drastisch. In Argentinië was er een gelijkaardige afname van katoen, maar daar bleef het constant. Vanaf 1890 maakte de Congolese markt dan weer een steile opgang. Dit kwam voornamelijk omdat koning Leopold II het Belgische katoen een monopolie op de markt had gegeven²⁰⁰ waardoor de Belgische katoennijverheid bloeide.

Deel V: Conclusie

Met dit artikel is er gepoogd een evolutie te schetsen van de Gentse katoennijverheid doorheen de lange 19^e eeuw met een focus op de omgang met de andere landen en onder het telkens veranderende gevoerde beleid.

Kort samengevat kunnen we zeggen dat de evolutie van de Gentse katoennijverheid een opwaartse golfbeweging maakte tijdens de 19^e eeuw. De grootste groeimomenten waren in het midden van de Franse periode en op het einde van de 19de eeuw, rond 1890, wanneer de export zeer snel begon te stijgen. Het is wel noodzakelijk een onderscheid te maken tussen de verschillende onderdelen van de industrie. De Gentse katoendrukkerijen lagen aan de oorsprong van de nijverheid, maar hun belang daalde continu, terwijl de weverijen en spinnerijen steeds meer opgang maakten. De belangen van de drie deelsectoren waren trouwens ook niet noodzakelijk gelijk, zoals is aangetoond. De hele periode wordt gekenmerkt door de voortdurende zoektocht naar afzetmarkten om de industrie te kunnen stabiliseren: onder de Fransen was er het grote Franse Rijk en onder de Nederlanders Indonesië. Na de onafhankelijkheid was men eerst gedwongen terug te vallen op het eigen grondgebied

en pogingen om nieuwe gebieden aan te snijden mislukten aanvankelijk. De afzet op het eigen grondgebied was ook niet geheel zeker want in tijden van crisis in Engeland dumpten die hun overtollige producten op de continentale markten onder de lokale prijzen.

Ook wat betreft de oorsprong van de katoenwol veranderde er heel wat in de 19^e eeuw. Waar aanvankelijk Indië heer en meester was, werden dit al gauw de Verenigde Staten van Amerika. Tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog werden er snel andere bronnen aangeboord, maar dat bleek slechts van tijdelijks aard. Bij het begin van de 20^e eeuw kwam er wel een hernieuwde aandacht voor een alternatieve aanvoer van katoenwol.

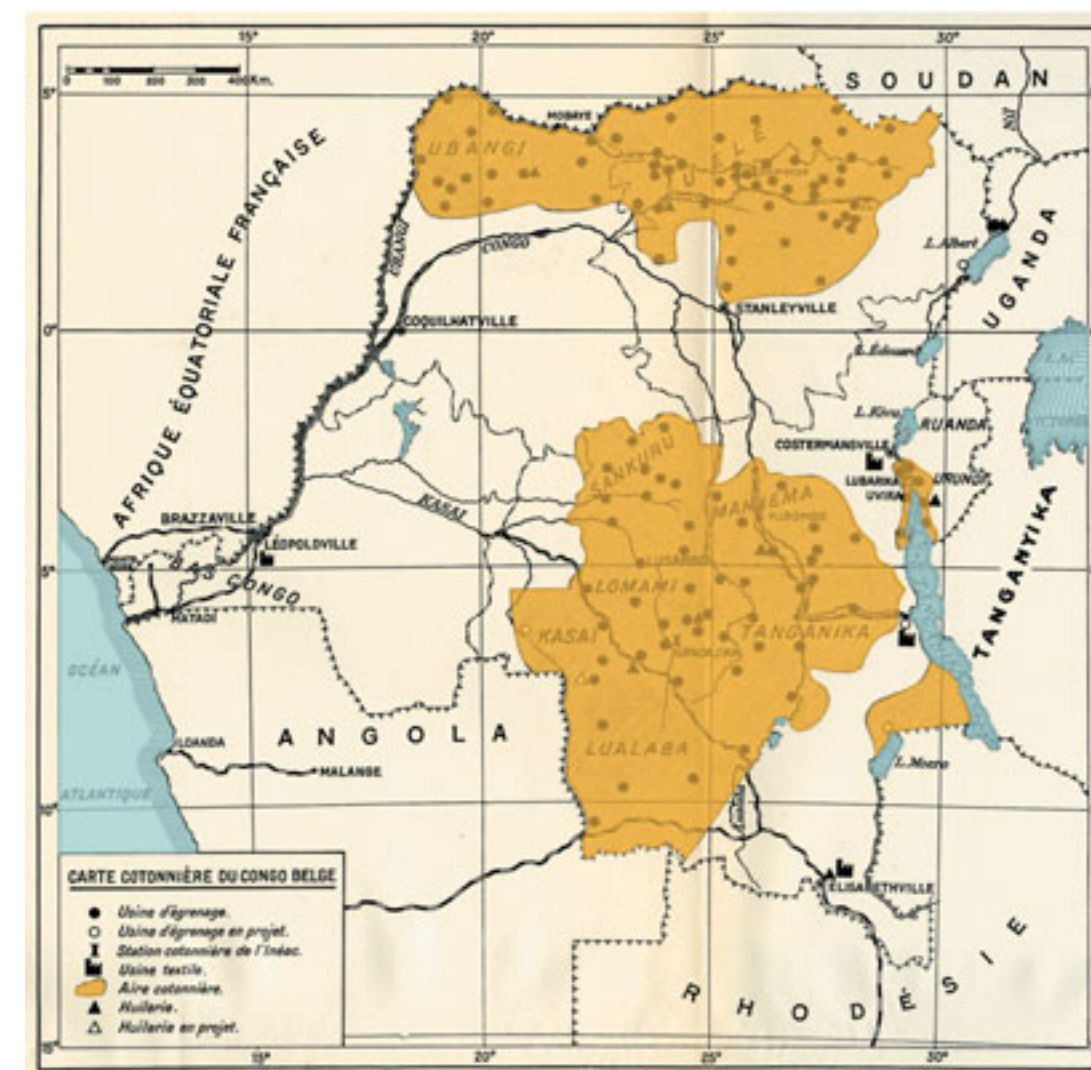
De wisselende regimes hadden zoals aangetoond een grote invloed op de evolutie van de sector. In andere internationale omstandigheden was de evolutie waar-

schijnlijk volledig anders geweest. De handelscontacten met landen veranderden voortdurend naar gelang de internationale situatie en de sector moest er telkens op inspelen of toch zeker druk zetten op de overheid om bepaalde acties te ondernemen. De overheid speelde wel een heel grote rol in de groei van de Gentse katoennijverheid. Maar het is duidelijk dat ook de internationale context voor een groot stuk de ontwikkeling van de Gentse katoennijverheid bepaalde. Zowel de import als de export kenden ups en downs, maar wanneer we de evolutie van beide over de ganse eeuw bekijken zien we dat de export meer steeg dan de import.

Het nader onderzoek van de internationale katoenhandel is uitermate geschikt om commodity chain analysis op toe te passen. Dit onderzoek is uiteraard verre van exhaustief en het mag duidelijk zijn dat er nog veel te bestuderen valt binnen dit onderzoeksterrein. ■

Katoenproductie in Belgisch Congo.

Uit *Le Coton au Congo Belge*, Collectie Bibliotheek MIAT

¹⁹³ F.-X. Van Houtte, *Evolution*, 1949, Tabel Production mondiale des fibres textiles, p. 27 ; pp. 28-30.

¹⁹⁴ Geciteerd in: P. De Smet, *Les Origines et l'Organisation de la Filature de Coton en Belgique*, 1926, p. 14.

¹⁹⁵ *Ibidem.*, p. 13-15.

¹⁹⁶ F.-X. Van Houtte, *Evolution*, 1949, p. 48; p. 56; p. 93.

¹⁹⁷ J. Singleton, *The Lancashire Cotton Industry, the Royal Navy, and the British Empire, c. 1700-1960.*, In: D. Farnie en D. Jeremy, *The Fibre that changed the World*, 2004, p. 67; D. Farnie, *The English Cotton Industry*, 1979, p. 18; N. Hall, *The Liverpool Cotton Market and Cotton Re-exports, c. 1815-1914*, In: *Northern History*, Vol. 43, 2006, p. 258.

¹⁹⁸ F.-X. Van Houtte, *Evolution*, 1949, p. 173; O. Bruneel, *Notice sur l'industrie cotonnière en Belgique*, 1880, p. 22.

¹⁹⁹ F.-X. Van Houtte, *Evolution*, 1949, pp. 160-162; Appendix I, II, III.

²⁰⁰ F.-X. Van Houtte, *Evolution*, 1949, pp. 173-176.

Bibliografie

- Beales (H. L.), *The Industrial Revolution, 1750-1850*, Londen: Cass, 1858, 104 p.
- Blom (J.) en Lamberts (E.), *Geschiedenis van de Nederlanden*, Baarn: HB uitgevers, 2003, 419 p.
- Brady (E.), A Reconsideration of the Lancashire 'Cotton Famine', In : *Agricultural History*, Vol. 37, 1963, pp. 156-162.
- Briavoinne (N.), *De l'industrie en Belgique II*, Brussel: Société typographique belge, 1839, 570 p.
- Bruneel (O.), *Notice sur l'industrie cotonnière en Belgique pour servir d'introduction au compartiment réservé aux produits de la filature et tissage du coton à l'exposition nationale de Bruxelles*, Gent : Hoste, 1880, 36 p.
- Clingingsmith (D.) en Williamson (J.), *Mughal Decline, Climate Change, and Britain's Industrial Ascent: An integrated perspective on India's 18th and 19th century deindustrialization*, GEHN, 2005, www.nber.org/papers/W11730, 51 p.
- Coolsaet (R.), *België en zijn buitenlandse politiek, 1830-2000*, Leuven: Van Halewyck, 2001, 725 p.
- Coppejans-Desmedt (H.), *De Gentse textielnijverheid van 1795 tot 1835. Het proces van de mechanisering in zijn economische gevolgen*, Gent: onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 1958.
- Coppejans-Desmedt (H.), De overzeese expansie van de Belgische katoenindustrie. Van het afsluiten van de Nederlandse koloniale markt tot het uitbreken van de Amerikaanse Secessieoorlog, in: *Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen*, 1965, Vol. 2, pp. 397-402.
- Coppejans-Desmedt (H.), Koning Willem I : Promotor van de Gentse katoenindustrie, In: *Album Charles Verlinden*, Wetteren: Universia, 1975, pp. 25-51.
- Crouzet (F.), Wars, Blockade, and Economic Change in Europe, 1792-1815, In: *The Journal of Economic History*, Vol. 24, 1964, pp. 576-588.
- Demoulin (R.), *Guillaume I et la transformation économique des provinces belges*, Luik: Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, 1938, 466 p.
- Deneckere (G.), *Het katoenoproer van Gent in 1839. Collectieve actie en sociale geschiedenis*, Leuven: Kritak, 1999, 158 p.
- Degreve (D.), *Le Commerce extérieur de la Belgique 1830-1913-1939. Présentation critique des données statistiques*, Brussel : Palais des Académies, 1982, s. p.
- De Smet (P.), *Les Origines et l'Organisation de la filature de coton en Belgique*, Brussel : Vroman, 1926, 43 p.
- De Visser (J.), *De Industrialisatie van de Gentse katoennijverheid 1750-1850*, Gent: onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1977, 342 p.
- Dhondt (J.), The Cotton Industry at Ghent during the French Regime. In: Crouzet (F.) *Essays in European Economic History*, Londen: Arnold, 1969, pp. 15-53.
- Failpoult (M.), *Mémoire statistique du Département de l'Escaut*, Gent : Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde, 1960, 205 p.
- Farnie (D.), *The English Cotton Industry and the*

- World Market 1815-1896*, Oxford: Clarendon Press, 1979, 399 p.
- Farnie (D.) en Jeremy (D.), The Role of Cotton as a World Power, 1780-1990, In: Farnie (D.) en Jeremy (D.), *The Fibre that changed the World: The Cotton Industry in International Perspective, 1600-1990s*, New York: Oxford University Press, 2004, pp. 3-14.
- Farnie (D.), The Role of the Cotton Industry in Economic Development, In: Farnie (D.) en Jeremy (D.), *The Fibre that changed the World: The Cotton Industry in International Perspective, 1600-1990s*, New York: Oxford University Press, 2004, pp. 557-584.
- Farnie (D.), The Role of the Cotton Industry in the Economic Development of India, 1600-1990, In: Farnie (D.) en Jeremy (D.), *The Fibre that changed the World: The Cotton Industry in International Perspective, 1600-1990s*, New York: Oxford University Press, 2004, pp. 395-430.
- Galle (H.), *La Famine du Coton 1861-1865. Effets de la Guerre de Sécession sur l'industrie cotonnière gantoise*, Brussel : VUB, 1967, 166 p.
- Hall (N.), The Liverpool Cotton Market and Cotton Re-exports, c. 1815-1914, In: *Northern History*, Vol. 43, 2006, pp. 257-271.
- Henderson (W.), The Cotton Famine on the Continent, 1861-1865, In: *The Economic History Review*, Vol. 4, 1933, pp. 195-207.
- Hudson (P.), *The Industrial Revolution*, Londen: Arnold, 1992, 244 p.
- Kitell (A.), The Revolutionary Period of the Industrial Revolution : Industrial Innovation and Population Displacement in Belgium, 1830-1880, In: *Journal of Social History*, Vol. 1, 1967, pp. 119-148.
- Kraan (A. van der), The Birth of the Dutch Cotton Industry 1830-1840, In: D. Farnie en D. Jeremy, *The Fibre that changed the World: The Cotton Industry in International Perspective, 1600-1990s*, New York: Oxford University Press, 2004, pp 283-306.
- Marichal (C.), Topik (S.) en Zephyr (F.), Introduction: From Silver to Cocaine, In: S. Topik (C.), Carlos (M.) & Frank (Z.) eds., *From Silver to Cocaine. Latin American Commodity Chains and the Building of the World Economy, 1500-2000*, Durham: Duke University Press, 2006, pp. 1-24.
- Milward (A. S.) en Saul (S. B.), *The Economic Development of Continental Europe 1780-1870*, Londen: Allen & Unwin, 1973, 548 p.
- Mokyr (J.), *Industrialization in the Low Countries 1795-1850*, New Haven: Yale University Press, 1976, 295 p.
- Mokyr (J.), The Industrial Revolution in the Low Countries in the First Half of the Nineteenth Century : A Comparative Case Study. In: *The Journal of Economic History*, Vol. 34, 1974, pp. 365-391.
- Neve de Mevergnies (J.), *Gand sous la domination française 1792-1814*, Gent: Buyens, 1927, 401 p.
- Neve de Mevergnies (J.), *Gand sous le régime*

- hollandais*, Gent: Claeys-Verheughe, 1935, 223p.
- Özveren (E.), Shipbuilding, 1590-1790, In: *Review*, Vol. 23, 2000, pp. 15-86.
- Pelizzon (S.), Grain Flour, 1590-1790, In: *Review*, Vol. 23, 2000, pp. 87-195.
- Pomeranz (K.), Topik (S.), *The World That Trade Created: Society, Culture and the World Economy, 1400 - the Present*, New York: M.E. Sharpe, 1999, 256 p.
- Samper (M.), The Historical Construction of Quality and Competitiveness. A Preliminary Discussion of Coffee Commodity Chains, In: Clarence-Smith (W.) & Topik (S.) eds., *The Global Coffee Economy in Africa, Asia, and Latin America, 1500-1989*, 2003, pp. 120-156.
- Scholliers (P.), *Wages, Manufactures and Workers in the Nineteenth-Century Factory, The Voortman Cotton Mill in Ghent*, Oxford: Berg Publishers, 1996, 256 p.
- Scholliers (M.), *Bedrijfs geschiedenis van de firma A. Voortman - N. V. Texas*, Brussel: VUB, 1977, 150 p.
- Singleton (J.), The Lancashire Cotton Industry, the Royal Navy, and the British Empire, c. 1700-1960, In: Farnie (D.) en Jeremy (D.), *The Fibre that changed the World: The Cotton Industry in International Perspective, 1600-1990s*, New York: Oxford University Press, 2004, pp. 57-84.
- Surdam (D. G.), King Cotton: Monarch or Pretender? The State of the Market for Raw Cotton on the Eve of the American Civil War. In: *The Economic History Review*, Vol. 51, 1998, pp. 113-132.
- Thompson (M.), Observations sur l'état des industries cotonnières et notamment de l'impression sur étoffes en Belgique, In : Tennent (E.), *Notes d'un voyageur anglais sur la Belgique*, Brussel : Hauman, 1841, s. p.
- Van Houtte (F.), *L'évolution de l'industrie textile en Belgique et dans le monde de 1800 à 1939*, Leuven : UCL, 1949, 293 p.
- Van Werveke (H.), *Gent. Schets van een sociale geschiedenis*, Gent: Rombaut-Fecheyr, 1947, 130 p.
- Varlez (L.), *Les salaires dans l'industrie gantoise I. Industrie cotonnière. Rapport et enquête*, Brussel: J. Bebègue et cie [etc.], 1901-04, s. p.
- Verbeke (R.), *Technologische ontwikkelingen in de Gentse katoenindustrie 1850-1900. Een onderzoek naar interne en externe evoluties van de mechanische katoentechnologie, op basis van uitvindingsoctrooien, toegepast op de Gentse katoenindustrie*, Gent: onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1978, 233 p.
- Viennet (O.), *Napoléon et l'industrie française. La crise de 1810-1811*, Paris: Plon, 1947, 342 p.
- Viennet (O.), *Une enquête économique dans la France impériale*, Paris: Plon, 1947, 268 p.
- Voortman (J.), *Les Débuts de l'Industrie cotonnière et les crises économique : l'industrie cotonnière gantoise sous le régime français et le régime hollandais d'après les archives de la maison A. Voortman*, Gent : Vanmelle, 1940, 364 p.
- Wallerstein (E.), Introduction on Commodity Chains in the World-Economy, 1590-1790, In: *Review*, Vol. 23, 2000, pp. 1-15.

Boven: Katoenplant Louisiana
 Uit *La Filature du Coton*, Collectie Bibliotheek MIAT
 Onder: Het transporteren van katoenbalen naar België vanuit Aketi - Port Chaltin, Congo.
 Uit *Le Coton au Congo Belge*, Collectie Bibliotheek MIAT

